

„TEISĖ Į VILTĮ“: EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO DOKTRINOS (R)EVOLIUCIJA

Egidijus Kūris¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.1>

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama, kaip evoliucionavo Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos atitikčiai Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsniui. Aptariama Teismo jurisprudencija prieš 2013 m. sprendimą byloje Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę ir po jo, parodomas šioje byloje padaryto radikalaus posūkio revoliucingumas, taip pat tai, kas gali būti laikoma „povinterinės“ jurisprudencijos nenuoseklumais. Po Vinter bylos 3 straipsnio pažeidimas paprastai nustatomas, jei nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos nėra veiksmingai užtikrinama galimybė siekti jiems paskirtos bausmės peržiūrėjimo ir paleidimo į laisvę. Šios bausmės sušvelninimas gali būti saistomas tam tikrų sąlygų ir nėra a priori garantuojamas; jis negalimas, jei esama legitimų penologinių pagrindų tokius asmenis ir toliau laikyti izoliuotus nuo visuomenės. Tačiau nacionalinėje teisėje turi būti legislatyvinų instrumentų, leidžiančių siekti griežčiausios bausmės sušvelninimo. Tai vadinama „teise į viltį“. Ji grindžiama (nebūtinai realistiškai) visuomenės tikėjimu(si), kad net labiausiai užkietėjęs nusikaltėlis turi potencialo pasikeisti taip, kad vieną dieną ne tik nebebus pavojingas kitiems, bet ir supras, išpažins savo kaltę ir dėl jos atgailaus. EŽTT „povinterinėje“ jurisprudencijoje dėmesys sutelkiamas ne tiek į konkretaus pareiškėjo faktinę situaciją, kiek į nacionalinės teisės kokybę. Tai daro bylą prieš valstybes, kurių teisėje nėra atitinkamų legislatyvinų instrumentų, baigtį gana nuspėjamą. Straipsnyje aptariama Lietuvos situacija, susiklosčiusi po 2015 m. priimto sprendimo byloje Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą, kuriuo buvo pripažinta, kad Lietuva, vengdama keisti įstatymus ir užtikrinti nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos „teisę į viltį“, pažeidė šešių tokių nuteistųjų teises, garantuojamas Konvencijos 3 straipsnio.

¹ Prof. dr. (HP), Vilniaus universiteto Teisės fakulteto vyriausiasis mokslo darbuotojas, Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Žmogaus teisės, Europos žmogaus teisių konvencija, laisvės atėmimas iki gyvos galvos, teisė į viltį, baismės sušvelninimas.

IVADAS

Autoriaus santykis su šiuo straipsniu itin savotiškas. Paprastai mokslo darbų rašytojai tikisi jų publikacijas bent tam tikrą laiką būsiant aktualias dėl to, kad kiti tyrėjai pripažins ir įvertins jose keliamų problemų svarbą ir galbūt pasiūlys savo išvalgų dėl galimo jų mokslinio sprendimo. Ši akademinė ambicija lyg ir savaime suprantama; be jos sunku įsivaizduoti teisinės mokslinės minties plėtotę. Kita vertus, teisės mokslo publikacijų autoriai paprastai yra ne vien akademinės padermės atstovai, bet ir teisės viešpatavimo idealą išpažįstantys piliečiai (o šio straipsnio autorius – dar ir teisėjas, suinteresuotas, kad jo keliamą problema ne tik būtų pripažinta, bet ir išspręsta, be to, pageidautina, kuo greičiau). Teisės mokslininkams (veikiausiai ir kitų socialinių mokslų atstovams) svarbu, kad jų įvardytas problemas įsisąmonintų ne vien akademinė ar platesnė profesinė bendruomenė, bet ir įstatymų leidėjas, vykdomoji valdžia, teismai, t. y. teisiųjų sprendimų priėmėjai. Todėl akademinė ambicija nagrinėjamos problemos aktualumą ištesti laike konkuruoja su pilietišku troškimu tą aktualumą matyti praeityje. Autorius išties norėtų, kad tuo metu, kai šis straipsnis bus išspausdintas, jame keliamą problema jau nebebūtų teisėkūros darbotvarkėje. Už tai jis agitavo keliuose per pastaruosius metus (2017 m. antrojoje pusėje – 2018 m. pradžioje) surengtuose profesiniuose forumuose bei viešose paskaitose, taip pat ne vien teisės profesionalams, bet ir plačiajai visuomenei skirtoje žiniasklaidoje². Bet net jei šis straipsnis būtų paskelbtas jau „pasenęs“, jis vis tiek galėtų būti naudingas, nes jame ne tik parodoma, kaip iškilo ir (deja, per ilgai) nebuvo sprendžiama aptariamoji problema, bet ir kaip apskritai problemos išryškėja (o gal net būna sukuriamos) plėtojantis jurisprudencijai (ir tarptautinių, ir nacionalinių teismų), todėl verčia teisiųjų sprendimų priėmėjus imtis atitinkamų teisėkūros iniciatyvų, net jei jos neatitinka jų principinių nuostatų ar politinių išskaičiavimų.

Straipsnyje nagrinėjama, kaip evoliucionavo Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT; Strasbūro Teismas; Teismas) jurisprudencija, skirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos, kaip kriminalinės baismės, vertinimui atitikties Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir EŽTK; Konvencija) 3 straipsniui aspektu. Tas straipsnis be išlygų draudžia kankinimą, nežmonišką ar žmogaus orumą žeminantį elgesį, taip pat tokias bausmes. Nuo 2013 m. vidurio, kai buvo paskelbtas EŽTT Didžiosios Kolegijos sprendimas³ byloje *Vinter*

² Vienas iš šių forumų – Vytauto Didžiojo universiteto tarptautinė mokslinė konferencija „Nacionalinės teisės europeizacija: pasiekimai, problemos ir iššūkiai“ (Kaunas, 2017 m. spalio 13 d.). Šis straipsnis parašytas pagal toje konferencijoje perskaitytą pranešimą. Paskutinį iš pasisakymų žiniasklaidoje žr. Sinkevičius, D. Išskirtinis Egidijaus Kūrio interviu: apie laisvės kainą, daugybę pilietybę, politikų klaidas, skandalus ir draudimus (2018 m. vasario 18 d.) <<https://www.delfi.lt/news/daily/law/isskirtinis-egidijaus-kurio-interviu-apie-laisves-kaina-daugybne-pilietybe-politiku-klaidas-skandalus-ir-draudimus.d?id=77170137>> (jei nenurodyta kitaip, ši ir kitos nuorodos žiūrėtos 2018 m. vasario 27 d.).

³ Šiame tekste vartojamas apibendrinantis terminas „sprendimai“, kuriuo įvardijami visi Teismo aktai: ir tie, kuriais byla išsprendžiama iš esmės (angl. *judgment*, pranc. *arrêt*), ir tie, kuriais peticija pripažįstama nepriimtina arba byla išbraukiama iš Teismo bylų sąrašo (angl. *strike out of the Court's list of cases*, pranc.

ir kiti prieš Jungtinę Karalystę⁴, Teismo jurisprudencijoje buvo įtvirtina principinė nuostata, kad toks laisvės atėmimas iki gyvos galvos, kai nuteistajam nėra veiksmingai užtikrinama galimybė prašyti šios bausmės sušvelninimo, nesuderinamas su Konvencijos 3 straipsniu. Teismo jurisprudencijoje nuolat pabrėžiama, kad Konvencija yra „gyvas instrumentas“ ir ji aiškintina atsižvelgiant į nūdienos sąlygas. Taigi Konvencija evoliucionuoja Teismui ją aiškinant, byla po bylos atskleidžiant naujus Konvencijoje įtvirtinto (nebūtinai eksplacitiškai) reguliavimo aspektus, taip pat ir reinterpretuojant savo ankstesnes doktrininės nuostatas. Vis dėlto tai, kas buvo nuspręsta *Vinter ir kitų* byloje, buvo ne evoliucinis, bet revoliucinis žingsnis, ypač palyginti su 2008 m. (taigi vos prieš penkerius metus iki sprendimo *Vinter ir kitų* byloje) Didžiosios Kolegijos byloje *Kafkaris prieš Kiprą*⁵ suformuluota doktrina, kuria įvairios Teismo sudėtys vadovavosi iki pat 2013 m.

Tiesa, kitaip nei, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 107 straipsnis ir Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnis, EŽTT sprendimų privalomumui bei vykdymui skirtas EŽTK 46 straipsnis tiesiogiai neįtvirtina Teismo sprendimų *erga omnes* poveikio, t. y. valstybių, nebuvo EŽTT nagrinėtos bylos šalimi, priedermės pačioms įvertinti atitinkamus nacionalinius teisinius mechanizmus ir, jei tų kitų valstybių situacija (nebūtinai identiška tai, kuri jau yra tapusi nagrinėjimo dalyku kurioje nors konkrečioje byloje) yra daugmaž analogiška situacijai valstybių, jau pralaimėjusių bylą Strasbūro Teisme, imtis reikiamų priemonių, kad pašalintų galimas neatitiktis Konvencijos nuostatoms. Konvencijos 46 straipsnis vykdyti įsiteisėjusius sprendimus (Konvencijoje vadinamus „galutiniais“; angl. *final*, pranc. *définitif*) tiesiogiai įpareigoja tik valstybes, kurios yra Teismo išnagrinėtos bylos šalys, t. y. įtvirtina tik sprendimų *inter partes* poveikį. Tačiau tai, kas šiuo atveju nėra įtvirtinta eksplacitiškai, yra įtvirtinta implicitiškai ir yra (ar bent turėtų būti) akivaizdu: EŽTT sprendimai turi ir *erga omnes* poveikį, nes vėliau nagrinėjamosiose bylose Teismas remiasi ankstesnėse bylose priimtais sprendimais ir juos pagrindžiančia doktrina. Todėl nacionaliniu lygmeniu privalėjo būti įvertinta, ar Lietuvos teisinėje sistemoje nuteistajam kalėti iki gyvos galvos užtikrinama

rayer du rôle de la Cour), t. y. nutraukiama (angl. *decision*, pranc. *décision*, o iki Keturioliktojo protokolo įsigaliojimo angl. *decision as to the admissibility*, pranc. *décision sur la recevabilité*). Oficialiajame Konvencijos vertime į lietuvių kalbą sprendimai dėl peticijos priimtumo vadinami nutarimais. Tokia vartosena yra netikusi, ypač turint galvoje, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai, kuriais byla išsprendžiama iš esmės, vadinami nutarimais (taip pat išvadamis). Šiame straipsnyje atskirai nepažymint pateikiamos tik nuorodos į Teismo sprendimus (jei sprendimą priėmė Didžioji Kolegija, tai pažymima santrumpa „DK“, jei Plenumas – „Pl.“), o pateikiant nuorodas į vadinamuosius nutarimus pažymima, kad atitinkama nuoroda yra į sprendimą dėl peticijos priimtumo. Deja, su „nutarimo“ terminu susijęs nenuoseklumas – ne vienintelė (gal ir ne didžiausia) oficialiojo Konvencijos vertimo yda. Pavyzdžiui, kodėl prašymai (arba kreipimaisi) į EŽTT vadinami peticijomis?! kodėl Teismo kancleris vadinamas sekretoriumi?! ir t. t., ir pan. Ir apskritai kodėl yra du lietuviški Konvencijos vertimai (abu prasti): vienas paskelbtas „Valstybės žiniuose“ ir Lietuvos Respublikos Seimo teisės aktų ir jų projektų duomenų bazėje, o kitas – Teisės aktų registre?!

⁴ *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* ([DK], nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, 2013 m. liepos 9 d.). Ir *Vinter ir kitų* byloje, ir kai kuriose kitose aptariamose bylose pareiškėjai skundėsi ir dėl kitų EŽTK straipsnių pažeidimų, bet jie minimi tik tiek, kiek yra susiję su skundais dėl EŽTK 3 straipsnio pažeidimo. EŽTT aktus (sprendimus, kuriais byla išsprendžiama iš esmės, bei „nutarimus“, t. y. sprendimus dėl peticijų priimtumo), taip pat informaciją apie vyriausybės perduotas peticijas žr. EŽTT duomenų bazėje *Hudoc* <<http://hudoc.echr.coe.int>>, o jei byla prieš Lietuvą – ir Vyriausybės atstovo Europos Žmogaus Teisių Teisme interneto tinklalapyje <<http://lrv-atstovas-eztt.lt>>.

⁵ *Kafkaris prieš Kiprą* (DK), nr. 21906/04, 2008 m. vasario 12 d.).

veiksminga galimybė prašyti šios bausmės sušvelninimo, o jei to nėra (kaip Jungtinės Karalystės atveju), turėjo būti imtasi intervencijos į Lietuvos Respublikos įstatymus⁶, juolab kad Lietuvos Respublikos Vyriausybei (toliau – Vyriausybė) dar 2013 m. pabaigoje buvo perduotos net aštuonios peticijos, kuriose iki gyvos galvos įkalinti pareiškėjai skundėsi būtent dėl minėtos galimybės nebuvimo. Straipsnyje parodoma, kad Lietuvos valstybės institucijos vangiai reagavo (tiksliau, iš esmės nekreipė dėmesio) į EŽTT nagrinėtose bylose prieš kitas valstybes išdėstytą jurisprudenciją dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos (ne)sutrumpinamumo. Ne kas kita, o šis neveiklumas faktiškai nulėmė, kad 2017 m. Lietuva pralaimėjo bylą *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*⁷. Joje buvo nustatyta, jog šešių pareiškėjų atžvilgiu Lietuvos valstybė pažeidė Konvencijos 3 straipsnį (du pareiškėjai nebepalaikė savo peticijų, todėl jų bylos buvo nutrauktos – peticijos buvo išbrauktos iš Teismo bylų sąrašo). 2017 m. pabaigoje Vyriausybei buvo perduota dar aštuoniolika analogiškų peticijų⁸. Šiame kontekste derama Lietuvos įstatymų leidėjo intervencija į bausmių skyrimą ir vykdymą reglamentuojančius įstatymus vertintina kaip absoliučiai būtina. Todėl autorius pirmenybę teikia ne akademinėi ambicijai, bet profesinėms ir pilietinėms nuostatomis ir savo straipsniui linki kuo greičiau „pasenti“.

VILTIS IR „TEISĖ“ Į JĄ

Žodžius „teisė į viltį“ verta rašyti kabutėse, nes nei teisė tokiu pavadinimu paminėta Konvencijoje, nei pati viltis yra teisinė sąvoka. Viltis yra optimistinis tikėjimas(is), kad tai, ko trokštama, gali būti gauta ar pasiekta, ir su juo susijusi pozityvi emocija. Ji yra žmogaus vidinio pasaulio dalis, galbūt paskutinis dalykas, kuris žmogui lieka, kai jau nėra likę nieko kito. Griežtai tariant, „teisė į viltį“ yra vaizdingas posakis, formuluotė, kurią sudarančių žodžių ir jų tarpusavio ryšio semantika labai jau savotiškai, bet dėl to ne mažiau tiksliai atitinka tai, kas ta formuluote įvardijama. Šioje formuluotėje susitinka ir susijungia du elementai: „viltis“, šiaip jau ne teisinis, bet psichologinis fenomenas, ir subjektinė „teisė“, kuri tą nematerialų, vargiai apčiuopiamą, iš esmės neužfiksuojamą, labai subjektyvios prigimties ir subjektyvios egzistencijos fenomeną laiko savo objektu. Sąvoka „teisė į viltį“ reiškia nuteistojo teisę prašyti kompetentingų institucijų, kad jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų sušvelninta, kitaip tariant, tikėtis – t. y. turėti viltį – būti kada nors paleistam į laisvę. EŽTT laiko (net jei kadaise galbūt buvo kitokios nuomonės), kad tokia „teisė į viltį“ išplaukia iš Konvencijos 3 straipsnio. Tačiau tam, kad Teismas pripažintų, jog nuteistasis kalėti iki gyvos galvos turi „teisę į viltį“ ne vien pagal Konvenciją, bet ir pagal atitinkamos valstybės nacionalinę teisę, nepakanka vien to, kad teisė prašyti būti paleistam į laisvę būtų nominaliai įtvirtinta tos šalies pozityviojoje teisėje, – ši teisė dar turi būti veiksmingai užtikrinama, nes turi būti institucijų ir teisinių procedūrų, leidžiančių

⁶ Tą sugestionuojančių akademinų publikacijų, nors nedaug, bet yra. Žr. Nikartas, S., Čepas, A. „Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste“, *Teisės problemos*, 2014, nr. 2.

⁷ *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* (nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13, 2017 m. gegužės 17 d.).

⁸ *Dardanskis prieš Lietuvą* (nr. 74452/13) ir 17 kitų peticijų (Vyriausybei perduotos 2017 m. spalio 9 d.). Dauguma šių peticijų paduotos iki sprendimo *Matiošaičio ir kitų* byloje paskelbimo. Nesinori spekuliuoti, esą po šio sprendimo paskelbimo tokių peticijų gali būti paduota dar daugiau, bet tikriausiai tokia įvykių raida nebūtų netikėta.

tokį prašymą priimti, nagrinėti ir patenkinti, jei jis atitinka tam tikras sąlygas, kurių iš principo nėra neįmanoma įgyvendinti. Priešingu atveju viltis (jei žmogus ją vis dar naiviai puoselėja) bus nepagrįsta, klaidinga, kylanti iš fantazijos ir iliuzijų, o „teisė“ į ją nebus veiksmingai užtikrinama, kitaip tariant, ji bus paneigta, atimta. Realistiškai vertinant, toks nuteistasis kalėti iki gyvos galvos, kuriam nėra veiksmingai užtikrinama teisė prašyti sušvelninti jam paskirtą bausmę, turėtų būti netekęs vilties kada nors išeiti į laisvę (net jei turi kokių nors kitų vilčių); tačiau vidinis žmogaus pasaulis kartais nepaklūsta realistiniam vertinimui.

Laisvės atėmimui iki gyvos galvos skirtoje EŽTT jurisprudencijoje formuluotė „teisė į viltį“ (bent kol kas) vartojama tik retkarčiais, be to, dažniausiai ne pačiuose sprendimų tekstuose (o jei juose, tai ne dėstant paties Teismo argumentus, bet pristatant bylos dalyvių, pvz., trečiųjų šalių, poziciją⁹), bet prie sprendimų pridėtoje teisėjų atskirose nuomonėse¹⁰. Šiek tiek užbėgant už akių tolesniam dėstymui, pasakytina, kad šiuo atžvilgiu byla *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* išsiskiria iš kitų, nes joje formuluotė „teisė į viltį“ pirmą ir (šio straipsnio rašymo metu) kol kas vienintelį kartą pavartota kaip Teismo argumentas, paaiškinus, kad ta viltis – tai nuteistųjų viltis, jog, kad ir kokios ilgalaikės ir užtarnautos būtų jų laisvės atėmimo bausmės, vieną dieną jie atpirks savo padarytas skriaudas. Taigi toje byloje tai, kas iki tol buvo tik vaizdingas posakis, nors ir turintis teisinį turinį, tapo aprobuota teisine kategorija.

Jokiais kitais atžvilgiais *Matiošaičio ir kitų* byla nelaikytina išskirtine. Ją išnagrinėjo ne septyniolikos teisėjų Didžioji Kolegija (kaip, pvz., *Kafkaris* arba *Vinter ir kitų* bylas, arba bylą *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę*¹¹, kurioje sprendimas buvo priimtas vos keturis mėnesius anksčiau nei *Matiošaičio ir kitų* byloje), bet septynių teisėjų kolegija. Jos sprendime pakartota (patvirtinta, vadinasi, dar labiau įtvirtinta) ir išplėta *Vinter ir kitų* byloje suformuluota doktrina. Tačiau Lietuvai *Matiošaičio ir kitų* byla anaiptol nėra eilinė jau vien dėl to, kad valstybė buvo pripažinta pažeidusia Konvencijos 3 straipsnį. 2017 m. balandžio 4 d. priimtas ir 2017 m. gegužės 23 d. paskelbtas sprendimas tapo galutinis (t. y. įsiteisėjęs) 2017 m. rugpjūčio 23 d. – vos po trijų mėnesių, per kuriuos Vyriausybė galėjo pasinaudojo Konvencijos 43 straipsnyje įtvirtinta teise prašyti perduoti bylą svarstyti Didžiajai Kolegijai. Šia teise ji nepasinaudojo, tarsi EŽTT sprendimas, ginantis pareiškėjų „teisę į viltį“, iš pačios Vyriausybės būtų atėmęs viltį, jog byla galėtų prasiskinti kelią į Didžiąją Kolegiją, o net jei tai ir įvyktų, kad septyniolika teisėjų (ar jų dauguma) priimtų sprendimą, palankesnį valstybei už priimtą septynių teisėjų. O ir kas paneigtų, kad tos vilties Vyriausybė neteko dar anksčiau? Sekdama EŽTT jurisprudencijos raidą, ji negalėjo nematyti, kad dar nuo 2013 m. pabaigos, kai jai buvo perduotos pareiškėjų peticijos, Teismas išnagrinėjo apie dešimt bylų prieš kitas valstybes, kuriose jo dažniausiai neįtikindavo atitinkamų vyriausybių argumentai, panašūs į tuos, kuriuos *Matiošaičio ir kitų* byloje Teismui teikė ji pati. Todėl vargu ar būtų perdėta Vyriausybės padėtį toje byloje pavadinti beviltiška.

Dar iki „teisei į viltį“ tampant Strasbūro Teismo jurisprudencijos dalimi, neteisinė sąvoka „viltis“ buvo vartojama kvaziteisiniuose tekstuose, skelbiamčiuose formaliai tik rekomendacinę

⁹ *Khoroshenko prieš Rusiją* ([DK], nr. 41418/04, 2015 m. birželio 30 d.). Apie „teisę į viltį“ joje pasisakė trečioji šalis – Surrey universiteto (Jungtinė Karalystė) mokslininkai. Tačiau ta byla buvo ne dėl Konvencijos 3, bet 8 straipsnio pažeidimo.

¹⁰ Žr. teisėjos Ann Power-Forde atskirąją nuomonę *Vinter ir kitų* byloje (4 išnaša *supra*); teisėjos Gannos Yudkivskos atskirąją nuomonę byloje *Trabelsi prieš Belgiją* (nr. 140/10, 2014 m. rugsėjo 4 d.); šio straipsnio autorias atskirąsias nuomones byloje *T. P. ir A. T. prieš Vengriją* (nr. 37871/14 ir 73986/14, 2016 m. spalio 4 d.) ir *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* (7 išnaša *supra*).

¹¹ *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę* ([DK], nr. 57592/08, 2017 m. sausio 17 d.).

reikšmę turinčią švelniąją teisę (angl. *soft law*, pranc. *droit mou*)¹², bet jie padarė didelę įtaką EŽTT jurisprudencijai. Antai *Matiošaičio ir kitų* bylos sprendime plačiai cituojami Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį nežmonišką bei žeminantį elgesį bei baudimą¹³, kuris, kaip ir pats EŽTT, yra Europos Tarybos (toliau – ET) institucija, dokumentai. *Vinter ir kitų* byloje švelniosios teisės (kuria, nepaisant jos formaliai tik rekomendacinio pobūdžio, vis dėlto dažnai vadovaujama be didesnių išlygų) vaidmenį atliko ET Ministrų Komiteto 2003 m. rekomendacija dėl lygtinio paleidimo. Šia rekomendacija siūloma valstybėms iš nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos neatimti vilties nuo šios bausmės būti atleistiems lygtinai arba net išvis būti paleistiems į laisvę. Pažymėtina, kad ankstesnėje, *Kafkaris*, byloje šis siūlymas EŽTT buvo perskaitytas ne taip primygtinai kaip *Vinter ir kitų* byloje, bet matyt, Teismo vertinimu, toji švelnioji teisė per penkerius metus tapo kur kas įsakmesnė. Nors tuose ET dokumentuose minima „viltis“, o ne „teisė į viltį“, iš konteksto aišku, jog turima omenyje būtent „teisė“ juridine prasme, nes jei iš asmens kas nors formaliai negali ar neturi būti atimta, vadinasi, tas asmuo į tą kažką turi juridinę teisę, kuri gali būti ginama, be kita ko, ir teisme. Galima įžvelgti tam tikrą panašumą: kaip švelnioji teisė, kuria remiamasi EŽTT (kaip ir kitų tarptautinių bei nacionalinių teismų) jurisprudencijoje, gali palaipsniui imti diktuoti Teismo kuriamos Konvencijos teisės turinį ir taip faktiškai pati įsikūnyti griežtojoje teisėje (angl. *hard law*, pranc. *droit dur* arba *droit contraignant*), taip neteisinė sąvoka (metafora ar kitas vaizdingas posakis), perimta iš kvaziteisinio ar net visai neteisinio teksto, gali tapti teisine¹⁴.

Kurį laiką paklaidžiojusi neteisiniame profesiniame diskurse, sąvoka „teisė į viltį“ į EŽTT jurisprudenciją prasiskynė kelią per teisėjų atskiras nuomones. Pirmoji ją pavartojo teisėja Ann Power-Forde savo atskirojoje nuomonėje *Vinter ir kitų* byloje. Toje byloje buvo pripažinta, kad Jungtinė Karalystė pažeidė trijų pareiškėjų teises, įtvirtintas Konvencijos 3 straipsnyje, nes pagal Anglijos ir Velso teisę tokie nuteistieji negalėjo tikėtis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sušvelninimo. Čia būtina patikslinti: tam tikromis aplinkybėmis jie *galėjo būti* paleisti į laisvę, bet *negalėjo tikėtis* būsiantys paleisti. Beje, toje byloje pareiškėjai nė nesiekė būti paleisti į laisvę, jei laimėtų bylą Strasbūro Teisme, ir netvirtino, kad prašymo padavimo ar bylos nagrinėjimo metu jau nebuvo penologinių pagrindų juos ir toliau laikyti įkalintus. Šią jų iš pažiūros savikritišką (bet galbūt labiau apdairią ir toliaregišką) nuostatą EŽTT „nostrifikavo“ pabrėždamas, kad pažeidimo nustatymas nereiškia, jog pareiškėjai turi būti nedelsiant paleisti į laisvę. Teisėja Power-Forde sutiko su daugeliu vienintelio tam sprendimui prieštaravusio teisėjo Marko Villigerio atskirojoje nuomonėje išdėstytų argumentų, bet vis dėlto apsisprendė balsuoti su dauguma, nes Teismo sprendimas įtvirtino tik „teisę į viltį“, ne daugiau¹⁵. Pasak jos, „viltis yra svarbus ir esminis žmogaus aspektas“ ir net įvykdę labiausiai atstumiančius, siaubingiausius nusikaltimus, sukėlę kitiems neapsakomų kančių vis dėlto yra išlaikę „fundamentalų žmogiškumą“ ir galbūt dar gali pasikeisti. Nepaisant kilnaus ir įkvepiančio skambėjimo, vargu ar

¹² Šis pavadinimas (kaip ir pats atitinkamų rekomendacijų „teisinis“ statusas) yra *contradictio in terminis*, bet jis jau yra prigijęs.

¹³ Taip šio komiteto pavadinimas išverstas Lietuvos teisės aktuose ir kituose oficialiuose dokumentuose. Originaliame (angliškame bei prancūziškame) pavadinime nėra žodžio „kitoks“.

¹⁴ Plg. „teisė į tiesą“ (angl. *right to truth*, pranc. *droit à la vérité*), taip pat palaipsniui besiskinančią kelią į EŽTT jurisprudenciją. Žr. *Al Nashiri prieš Lenkiją* (nr. 28761/11, 2014 m. liepos 24 d.).

¹⁵ Plg. teisėjų Lecho Garlickio, Davido Thóro Björgvinssono ir George'o Nicolaou atskirąją nuomonę, pridėtą prie neįsiteisėjusio septynių teisėjų kolegijos sprendimo toje pačioje byloje (*Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, 2012 m. sausio 17 d.)). Joje, dar nevartojant žodžio „teisė“, rašoma, jog iš nuteistojo atimama „bet kokia viltis dėl ateities, kad ir kokia silpna ta viltis būtų“.

visiškai aišku (bent tiems teisininkams, kurie visiškai nenuvertina teisinio pozityvizmo), ką konkrečiai reiškia „fundamentalus žmogiškumas“, ypač kai šios savybės išlaikymas urmu priskiriamas asmenims, kurie ne tik įvykdė labiausiai pasibaisėtinus nusikaltimus, bet ir dėl jų nesigaili, taip pat ketino juos toliau daryti, jei nebūtų buvę sustabdyti ir izoliuoti nuo visuomenės. *Vinter ir kitų* sprendime nėra ne vien formuluotės „teisė į viltį“, bet ir „fundamentalus žmogiškumas“ – jos abi yra tik teisėjos Power-Forde atskirojoje nuomonėje. Formuluotės „teisė į viltį“ nėra ir 2016 m. pabaigoje išnagrinėtos bylos *T. P. ir A. T. prieš Vengriją*¹⁶ sprendime – ją savo atskirojoje nuomonėje pavartojo tik vienintelis prieš sprendimą balsavęs teisėjas¹⁷. Bet, kaip minėta, ji jau yra pusmečiu vėlesniame *Matiošaičio ir kitų* sprendime, kur yra virtusi EŽTT tiesiogiai išsakymo argumento fragmentu, beje, kaip ir formuluotė „fundamentalus žmogiškumo aspektas“¹⁸. Tad nors (kol kas) tik vienažart įvardyta būtent šiais žodžiais, šiandien „teisė į viltį“ (kaip ir „fundamentalus žmogiškumas“) yra tapusi EŽTT jurisprudencijos dalimi. Beveik neabejotina, kad ji jau kaip teisinė kategorija bus vartojama būsimoje byloje, jei tokių bylų bus, t. y. jei valstybės (kurios dar nėra to padariusios) nepertvarkys savo teisinio reguliavimo ir jo taikymo praktikos taip, kad nebūtų nei teisinio, nei faktinio pagrindo jas skųsti Strasbūro Teismui.

Nuo *Vinter ir kitų* bylos EŽTT Konvencijos 3 straipsnį aiškina kaip reikalaujantį (be daugelio kitų dalykų), kad nuteistajam kalėti iki gyvos galvos nuo pat nuteisimo momento būtų paliekama viltis kada nors išeiti į laisvę, jei jis kreiptųsi į kompetentingas nacionalines institucijas su atitinkamu prašymu ir jei jo tolesnio kalinimo penologiniai pagrindai (kurių toje byloje Teismas iš esmės nenagrinėjo) būtų išnykę. Žinoma, žmogus gali vertinti savo padėtį kaip beviltišką, būti netekęs vilties – taip pat ir vilties išeiti į laisvę – dėl įvairiausių priežasčių, taip pat ir tokių, prie kurių teisei nepavyktų nė prisiliesti, ką jau ten jas pašalinti. Tai, ko reikalauja Konvencijos 3 straipsnis (kaip jį aiškina Strasbūro Teismas), yra nebuvimas tokių viltį naikinančių veiksnių, kurie kyla iš viešosios valdžios (taigi galiausiai iš valstybės), konkrečiau, iš jos visiško atmetimo pačios galimybės nuteistajam kalėti iki gyvos galvos kada nors būti paleistam į laisvę, kad ir kaip tas nuteistasis būtų pasikeitęs į gera, kad ir kokių būtų kitų jo reintegravimuisi į visuomenę reikšmingų aplinkybių (tai, kad jis gali būti paleistas į laisvę sulaukęs malonės arba gailestingumo sumetimais, nesiskaito); jei tokia galimybė visiškai atmetama formaliai (*de jure*) arba bent faktiškai (*de facto*), nuteistojo prašymas sušvelninti bausmę netenka praktinės prasmės ir prilygsta vilties atėmimui, taigi ir „teisės“ į ją paneigimui.

Nuteistojo kalėti iki gyvos galvos „teisės į viltį“ kada nors išeiti į laisvę pripažinimas grindžiamas *visuomenės viltimi*, kitaip tariant, tikėjimu(si), kad net labiausiai užkietėjęs žudikas (šis apibendrinantis žodis čia vartojamas, nes įkalinimo iki gyvos galvos bausmė ET valstybėse narėse paprastai skiriama tik už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis ir kitus pačius sunkiausius nusikaltimus, neretai taip pat susijusius su gyvybės atėmimu, pvz., nusikaltimus žmoniškumui, teroro aktą ir pan.) turi potencialo pasikeisti taip, kad vieną dieną ne tik nebus pavojingas kitiems, bet ir supras, išpažins savo kaltę ir dėl jos atgailaus. Tai viltis, kad kiekvienas (nebiblinis) Saulius turi potencialo virsti Pauliumi. Pabrėžkime: ne virs (nes, vertinant realistiškai, daugelis tikriausiai nepadarys iškirtinės pažangos), bet turi potencialo virsti, nes

¹⁶ 10 išnaša *supra*.

¹⁷ Šio straipsnio autorius.

¹⁸ Vienas komentatorius būtent šią sprendimo vietą (§ 180) vadina itin „gražia“ ir, atrodo, laiko atperkančia prieštariniausius to sprendimo aspektus. Žr. Graham, L. “Life Sentences in Matiošaitis v Lithuania: A Spotlight on Judge Kūris” <<https://lewisgrahamlaw.wordpress.com/2017/05/23/life-sentences-in-matiosaitis-v-lithuania-a-spotlight-on-judge-kuris>>.

tikima, jog yra išlaikęs „fundamentalų žmogiškumą“ (kad ir kas būtų vadinama šiais įkvepiančiais žodžiais).

Jau minėtos ET Ministrų Komiteto 2003 m. rekomendacijos aiškinamajame memorandume šis motyvas buvo sureikšmintas ir nurodytas kaip vienas svarbiausių: „niekas negali pagrįstai teigti, esą visi nuteistieji kalėti iki gyvos galvos visada liks pavojingi visuomenei“. Taigi nors jų virsmo priimtinais visuomenės nariais tikimybė gali būti be galo maža, ji niekada nėra lygi nuliui. „Teisės į viltį“ pripažinimą pagrindžia visuomenės tikėjimas(is) (=viltis), kad kiekvienas, net, atrodytų, labiausiai nepataisomas nusikaltėlis yra išlaikęs „fundamentalų žmogiškumą“ (ar bent jo atgaivinimo potencialą), taigi abejonė, ar visi jie yra tokie jau nepataisomi. Ši abejonė yra geranoriška nuteistųjų atžvilgiu ir aiškinama jų naudai. Šio tikėjimo(si) nepakerta tai, kad daugeliu konkrečių atvejų (ar net visais žinomais atvejais) tokio žmogiškumo (ar jo atgaivinimo potencialo) ligi šiol nepastebėta ar net yra ženklų, kurie liudija esant priešingai, todėl su tikrove nesusipykę vertintojai gali pagrįstai manyti, kad jei to žmogiškumo (ar jo atgaivinimo potencialo) kada nors kiek nors ir būta, jis užslopintas taip, kad niekada nebus realizuotas. Bet net užslopinimas savaime nereiškia, jog žmogiškumo (ar jo atgaivinimo potencialo) visai nėra.

Visuomenės viltis, kad net ir baisiausias nusikaltėlis gali iš pagrindų persiauklėti ir tapti jei ne naudingas, tai bent neatstumtinu jos nariu, yra *moralinės prigimties*; aiškinama nuteistųjų naudai, ji tampa *teisine prielaida* ne vien visų nuteistųjų iki gyvos galvos kaip ypatingos asmenų grupės, bet ir kiekvieno iš jų atžvilgiu. Ši apibendrinta etinė nuostata (su kuria, beje, nesutinka didelė įvairių visuomenių, neišskiriant nė Lietuvos gyventojų, dalis) yra normatyvi, nes oficialiai laikoma privaloma ir primetama teisei, o per ją ir visuomenei. Kitas klausimas, kiek ta (dabar jau oficialiai) visos visuomenės viltis yra pagrįsta ne vien apskritai, bet ir kiekvienu konkrečiu atveju. Deskriptyvus atsakymas tikriausiai būtų toks, kad šios vilties išsipildymas yra ne itin tikroviškas; bet tai nereiškia, kad jis *ir laikytinas* lygiu nuliui. Pagaliau dar kitas, metodologinio pobūdžio, klausimas yra: ar etinė nuostata apskritai gali ne vien padiktuoti, bet ir racionalizuoti teisinį imperatyvą, šiuo atveju Teismo suformuluotą imperatyvą užtikrinti kiekvieno nuteistojo iki gyvos galvos „teisę į viltį“ čia aptariama prasme? Toli gražu nebūtinai, nes racionalizavimas, kitaip nei padiktavimas, yra ne tik ir ne tiek valios ar galios, kiek (pirmiausia) argumentavimo logikos aktas. Tačiau oficialus aptariamos etinės nuostatos (jog bet kuris kalintysis iki gyvos galvos iš principo gali tapti priimtiniu visuomenės nariu) įtvirtinimas ET institucijų dokumentuose buvo ne kas kita, kaip moralinės prigimties politinės valios aktas, pavertęs šią nuostatą švelniaja teise, o ilgainiui – EŽTT jurisprudencijos dalimi.

Nereikia manyti, kad Strasbūro Teismas pats naiviai tiki, kad toks nuteistojo kalėti iki gyvos galvos vidinių nuostatų ir elgesio virsmas, kuris leistų patenkinti jo prašymą nebebūti izoliuotam nuo visuomenės ir grįžti į ją, yra dažnai tikėtinas realiam gyvenime. Veikiau Teismas tiki(si), kad nuokrypiai nuo dėsningumo (jog penologiniai pagrindai laikyti tokį asmenį įkalintą išnyksta labai nelengvai, o dažnai išvis neišnyksta), nėra neįmanomi, nors ir bus itin reti. Neatsitiktinai bylų dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos, kuriose EŽTT nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, sprendimuose esama išlygų, analogiškų jau minėtai *Vinter ir kitų* sprendimo išlygai. Antai 2014 m. byloje *Öcalan prieš Turkiją (nr. 2)*¹⁹ Teismas paaiškino, kad pažeidimo nustatymas reiškia ne tai, jog pareiškėjas nedelsiant paleistinas į laisvę, bet tai, kad šalyje turi būti legislatyvinų instrumentų, leidžiančių nacionalinėms institucijoms peržiūrėti, ar jo tolesnis kalinimas vis dar yra pateisinamas dėl to, kad nebuvo pasiekti bausmės tikslai, arba dėl to, kad jis ir toliau yra pavojingas. Žinant, už ką buvo nuteistas (mirties bausme, vėliau pakeista

¹⁹ *Öcalan prieš Turkiją (nr. 2)* (nr. 24069/03, 197/04, 6201/06 ir 10464/07, 2014 m. kovo 18 d.).

įkalinimu iki gyvos galvos) tas asmuo²⁰ ir koks yra Turkijos valstybės požiūris į jį, vargu ar kas nors drįstų pranašauti tos šalies teismus kada nors pripažinsiant, jog jo bausmės tikslai yra pasiekti ar kad jis jau nėra pavojingas (tai savaime nereiškia, kad nustatę, jog tolesnio kalnimo penologiniai pagrindai nėra išnykę, jie būtų neteisūs). Tokiomis aplinkybėmis minėtų legislatyvinių instrumentų buvimas nėra sąlyga, galinti ne vien formaliai, bet ir faktiškai sustiprinti asmens viltį kada nors išeiti į laisvę, taigi ir užtikrinti „teisę į viltį“.

„Teisės į viltį“ virtimas teisine kategorija nepadaro mažiau problemiško vieno iš jos elementų – vilties. Viltis, kaip jau sakytą, yra neteisinis reiškinys. Net jei juridinė „teisė į viltį“ nėra užtikrinta legislatyviniais instrumentais (taigi yra paneigta, atimta) ir šiuo atžvilgiu pati viltis yra nepagrįsta, klaidinga, viltis vis tiek gali gyvuoti kaip tikėjimas(is), lūkestis, kurio, kaip vidinį pasaulį turinčio žmogaus savasties, niekas negali iš jo atimti, – jis tik pats gali jos netekti, nesvarbu, ar „teisė į viltį“ įtvirtinta pozityviojoje teisėje, ar ne. Čia, jau ne juridinėje plotmėje, išsitrina riba tarp vilties ir „teisės“ į ją: net jei, vertinant blaiviai, negali būti pačios vilties, „teisė“ į ją išlieka – ne kaip kažkas, ką užtikrina atitinkamas įkalintajam prieinamas legislatyvinis instrumentas, o kaip psichologinė būseną ir moralinė (ne juridinė) „teisė“. Ši moralinė „teisė“ yra neatimama. Ji neišnyksta, kol nemiršta pati viltis, kuri, kaip žinia, neretai miršta kartu su besiviliančiuoju. Legislatyviniai instrumentai gali sustiprinti kalnčiojo iki gyvos galvos viltį išeiti į laisvę, bet vien jų nebuvimas, be kitų (dažnai teisei nepavaldžių) veiksnių, negali iš jo visiškai atimti tikėjimo(si), kad nutiks kas nors, kas prilygtų stebuklui, ir jam bent prieš gyvenimo pabaigą bus lemta išeiti į laisvę. Kadangi vien legislatyvinių instrumentų nebuvimas negali iš įkalintojo atimti stebuklo laukimo kaip psichologinės būsenos, jis negali iš jo atimti ir moralinės „teisės“ j(u)o tikėti(s). Bent jau ne iš kiekvieno įkalintojo. Kaip iš ET neatimsi moralinės „teisės“ tikėti(s), kad (bent) kai kurie nuteistieji kalėti iki gyvos galvos taps nepavojingi visuomenei, o iš EŽTT – moralinės „teisės“ tikėti(s), kad net labiausiai pasibaisėtinus nusikaltimus įvykdę ir dėl jų nesigailintys asmenys vis dar yra išlaikę „fundamentalų žmogiškumą“, taip ir iš šių asmenų neįmanoma atimti moralinės „teisės“ tikėti(s), kad jiems bus dovanota (o jei ir ne, vis tiek įvyks kas nors tokio, dėl ko jie galės išeiti į laisvę). Kad *tikrai* nebeliktų vilties, reikia kur kas daugiau, ir tas *daugiau* priklauso ne nuo teisinio reguliavimo. Legislatyvinių instrumentų nebuvimas gali ir neturėti lemiamos reikšmės *faktiniam vilties netekimui*. Jis turi lemiamą reikšmę tik tokių situacijų *teisiniam vertinimui*, o to pakanka bylai išspręsti.

EŽTT, 2013 m. postuluodamas (o 2017 m. ją taip ir įvardydamas) „teisę į viltį“ kaip juridinę teisę, į šias subtilybes nesigilino. Jis nesiaiškino, ar pareiškėjai, kurie skundėsi jų „teisės į viltį“ paneigimu, iš tikrųjų buvo netekę vilties. Tai, beje, būtų nesukontroliuojama teisinėmis priemonėmis. Teismas *prielaidą pavertė išvada*: jei nacionalinėje teisinėje sistemoje yra legislatyvinių instrumentų, leidžiančių peržiūrėti, ar nėra išnykę penologiniai tolesnio kalnimo pagrindai, „teisė į viltį“ laikoma veiksmingai užtikrinama, o jei jų nėra, laikoma, kad šios teisės valstybė nepripažįsta. Tokiu atveju įkalinimas iki gyvos galvos traktuojamas kaip bausmė, kurios tik vienas elementas yra laisvės atėmimas; o kitas yra *nuolatinė neviltis*, neskatinanti kalnio keistis į gera, nes kad ir kiek pastangų jis įdėtų, kad ir kaip pasikeistų jo asmenybė, jis liks izoliuotas nuo visuomenės, kuriai jis nebereikalingas. Nubaudimas neviltimi laikomas peržengiančiu ribą tarp bausmės, kuria siekiama nusikaltėlių perauklėti ir grąžinti į visuomenę, ir bausmės kaip keršto.

²⁰ Sąjūdžio už Kurdistaną nepriklausomybę lyderis, su Turkijos valstybe kovojančios, šios ir kai kurių kitų valstybių teroristine organizacija oficialiai pripažintos Kurdistaną darbininkų partijos įkūrėjas.

Įtvirtinęs „teisę į viltį“ kaip juridinę teisę, Strasbūro Teismas subordinavo Konvencijos teisę, o kartu ir su ja derėti turinčią nacionalinę teisę (ir viena, ir kita yra pozityvioji teisė) tam tikrai vertybinei nuostatai. Vertybines nuostatas galima ginčyti tiek iš konkuruojančių vertybinių pozicijų, tiek iš teisės pozicijų. Pirmuoju atveju kontrargumentavimas yra moralės ir politikos filosofijos, antruoju – teisinio pozityvizmo funkcija. Vis dėlto tam tikrai vertybinei nuostatai tapus jurisprudencinės, t. y. teismų kuriamos ir taikomos, teisės dalimi, net su ja nesutinkantiems teisininkams tenka ją priimti kaip *fait accompli*. „Teisė į viltį“ jau yra tapusi Konvencijos teisės dalimi. Jos grynai hipotetinis atsisakymas (ar sušvelninimas) galėtų būti siejamas nebent su tokiais ypatingomis aplinkybėmis, kurių šiandien, matyt, neįmanoma įsivaizduoti.

DOKTRINOS (R)EVOLIUCIJA

„Teisės į viltį“ į(si)tvirtinimas EŽTT jurisprudencijoje nuėjo tam tikrą kelią. Judėjimo kryptis jau daugybę metų buvo ta pati, bet pats judėjimas nebuvo visiškai neprieštaringas. *Vinter ir kitų* byloje buvo pasiektas finišas – bent tarpinis, nes jurisprudencija tebeplėtojama ir toliau. Sprendimas *Matiošaičio ir kitų* byloje buvo priimtas tada, kai buvo galima nesunkiai nuspėti Teismą nustatysiant, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 3 straipsnį. Prieš keletą metų tą prognozuoti nebūtų buvę taip lengva. Paliekant nuošaly priešistorę²¹, kelios reikšmingos bylos žymi du nueito kelio etapus: (i) 2008–2013 m. ir (ii) nuo 2013 m. iki dabar.

Pirmasis etapas. Iš šį etapą apibūdinančių bylų pirmiausia paminėtina *Kafkaris prieš Kiprą*²². Joje sprendimas priimtas 2008 m. Šioje byloje laikomasi ankstesnėje (ne vien EŽTT, bet ir iki 1998 m. veikusios Europos Žmogaus Teisių Komisijos) jurisprudencijoje įtvirtintos nuostatos, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė suaugusiam asmeniui nėra *per se* nesuderinama su Konvencijos 3 straipsniu, tačiau priduriama, kad jei ta bausmė negali būti sušvelninama, „gali kilti klausimas“, ar šis straipsnis nėra pažeidžiamas²³. Bylą inicijavo asmuo, už tris tyčinius (užsakytus) nužudymus 1989 m. nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Ta bausmė buvo privaloma, nes pagal Kipro teisę už tyčinį nužudymą buvo būtinai baudžiama įkalinimu iki gyvos galvos. Pareiškėjas skundėsi, kad jam paskirtos bausmės nebuvo galima sutrumpinti, kitaip tariant, „iki gyvos galvos“ ir reiškę „iki gyvos galvos“. Bet anksčiau pagal Kipro teisę įkalinimas iki gyvos galvos faktiškai reiškę, kad nuteistasis (atsižvelgiant į jo elgesį) gali būti paleistas į laisvę po dvidešimties metų ar net anksčiau. Paleisti į laisvę pareiškėją buvo numatyta 2002 m., bet 1992 m. Aukščiausiasis Teismas (jis Kipre turi ir konstitucinio teismo įgaliojimus) pripažino šią nuostatą buvus išleistą *ultra vires* ir dėl to ji buvo antikonstitucinė, ir dėl šios priežasties

²¹ Pirmiausia turimos galvoje bylos, kuriose pareiškėjų peticijos dėl „automatinio“ laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės paskyrimo ir negalėjimo ją sušvelninti buvo pripažįstamos „aiškiai nepagrįstomis“ ir dėl to nepriimtinos. Žr., tarp daugelio šaltinių, *Kotälla prieš Nyderlandus* (nr. 7994/77, Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimas, 1978 m. gegužės 6 d.); *Bamber prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 13183/87, Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimas, 1998 m. gruodžio 14 d.); *Sawoniuk prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 63716/00, sprendimas dėl priimtumo, 2001 m. gegužės 29 d.). Apie formuluotę „aiškiai nepagrįsta peticija“ rašoma toliau, bylos *Törköly prieš Vengriją* (nr. 4413/06, sprendimas dėl priimtumo, 2011 m. balandžio 5 d.) kontekste.

²² 5 išnaša *supra*.

²³ Žr., tarp daugelio šaltinių, *Nivette prieš Prancūziją* (nr. 44190/98, sprendimas dėl priimtumo, 2001 m. liepos 3 d.); *Einhorn prieš Prancūziją* (nr. 71555/01, sprendimas dėl priimtumo, 2001 m. spalio 16 d.); *Stanford prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 73299/01, sprendimas dėl priimtumo, 2002 m. gruodžio 12 d.).

pareiškėjas nebuvo paleistas į laisvę. Pagal Kipro teisę jo taip pat nebuvo galima paleisti į laisvę lygtinai. Vis dėlto EŽTT Didžioji Kolegija nenustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, kadangi nacionalinė teisė numatė galimybę nuteistajam kalėti iki gyvos galvos suteikti malonę ir paleisti jį į laisvę. To pakako Konvencijos 3 straipsnį nustatyti buvus nepažeistą, nors minėta galimybė atrodo buvusi tik teorinė, nes jokiam kalinčiajam iki gyvos galvos tokia malonė iki tol nebuvo suteikta. Išėitų, kad „teisė į viltį“ (ji *Kafkaris* byloje dar nebuvo šitaip įvardyta) užtikrina tai, kad kalintysis gali pasinaudoti „teise į malonę“. Prie klausimo, kiek tai atitinka malonės sampratą (jei išvis atitinka), bus grįžta vėliau. Dabar gi pabrėšime, kad, nenustatęs Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo, Teismas nustatė buvus pažeistą kitą – Konvencijos 7 straipsnį, skelbiantį, kad negali būti bausmės be įstatymo. Teismas savo poziciją grindė netinkama taikyto įstatymo kokybe²⁴. Ši preliudija pranašavo (nors, matyt, nevisiškai vienareikšmiškai) kada nors įvyksiantį posūkį: Teismas, kai kurių kritikų vertinimu, dar „nepasirengęs“ nustatyti „sunkesni“ – 3 straipsnio – pažeidimą (7 balsai prieš 10), didele balsų persvara (15 prieš 2) nustatė „lengvesni“ – 7 straipsnio – pažeidimą. Tačiau ir čia Teismas pabrėžė, kad Konvencijos 7 straipsnis nebuvo pažeistas tuo aspektu, jog pareiškėjui esą buvo retrospektyviai paskirta griežtesnė bausmė.

Remiantis šiuo sprendimu, kelios kitų pareiškėjų peticijos buvo pripažintos nepriimtiniomis kaip „aiškiai nepagrįstos“ (Konvencijos 35 straipsnio § 3 (a) formuluotė; angl. *manifestly ill-founded*, pranc. *manifestement mal fondée*). 2009 m. Didžioji Kolegija išbraukė iš Teismo bylų sąrašo peticiją *Léger prieš Prancūziją*²⁵ (t. y. nutraukė bylą), nes nustatė, kad pagal Prancūzijos teisę kalėti iki gyvos galvos nuteistas pareiškėjas galėjo reguliariai prašyti paleidžiamas į laisvę, be to, ši teisė buvo apsaugota procedūriniais saugikliais. *Kafkaris* byloje Didžiosios Kolegijos nubrėžtomis gairėmis ėjo ir septynių teisėjų kolegijos. 2009 m. nepriimtiniomis buvo pripažintos peticijos *Streicher prieš Vokietiją*²⁶ ir *Meixner prieš Vokietiją*²⁷. Pareiškėjai, nuteisti kalėti iki gyvos galvos, skundėsi, kad, jiems iškalėjus po penkiolika metų, jų prašymai būti paleistiems į laisvę lygtinai nebuvo tenkinami motyvuojant didele naujų nusikaltimų rizika. Teismas nusprendė, kad pareiškėjams nebuvo atimta galimybė ateityje (iškalėjus atitinkamai 26 ir 25 metus) būti paleistiems į laisvę lygtinai. Netrukus kita kolegija „aiškiai nepagrįsta“ pripažino peticiją *Garagin prieš Italiją*²⁸; ji įvertino, kad pagal tos šalies teisę laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę buvo galima sutrumpinti, tad nebuvo pasiektas „sunkumo lygis“ (angl. *threshold of severity*, pranc. *niveau de gravité*), kurį peržengus elgesys pareiškėjo atžvilgiu laikytinas nežmonišku ar žeminančiu žmogaus orumą. Pagaliau 2011 m. Teismas „aiškiai nepagrįsta“ pripažino peticiją *Törköly prieš Vengriją*²⁹. Toje byloje pareiškėjas, nuteistas kalėti iki gyvos galvos, galėjo prašyti paleidžiamas į laisvę tik praėjus 40 metų nuo įkalinimo. Vis dėlto EŽTT nenustatė buvus pažeistą Konvencijos 3 straipsnį motyvuodamas, kad iš pareiškėjo nebuvo „visiškai atimta viltis“ vieną dieną būti paleistam į laisvę, nes tuo metu, kai jis būtų galėjęs to prašyti, jam būtų 75 metai, be to, jis dar galėjo tikėtis Prezidento malonės. Toks argumentavimas gali atrodyti pritemptas, neįtikinantis. Antai galima klausti: negi kolegijos sprendimas būtų buvęs toks pats, jei pareiškėjas būtų buvęs dešimčia metų vyresnis ir teisę prašyti būti paleistam į laisvę

²⁴ Žr. teisėjo George'o Nicolaou, prie kurio prisijungė teisėja Danutė Jočienė, atskirąją nuomonę toje byloje.

²⁵ *Léger prieš Prancūziją* ([DK], nr. 19324/02, 2009 m. kovo 30 d.).

²⁶ *Streicher prieš Vokietiją* (nr. 40384/04, sprendimas dėl priimtimumo, 2009 m. vasario 10 d.).

²⁷ *Meixner prieš Vokietiją* (nr. 26958/04, sprendimas dėl priimtimumo, 2009 m. lapkričio 3 d.).

²⁸ *Garagin prieš Italiją* (nr. 33290/07, sprendimas dėl priimtimumo, 2009 m. balandžio 29 d.).

²⁹ 21 išnaša *supra*.

būtų įgijęs sulaukęs 85 metų – amžiaus, ne vien Vengrijoje viršijančio vidutinę gyvenimo trukmę? Be to, toks argumentavimas skatina klausti (net jei šis klausimas vertintinas kaip retorinis): ar tikrai pagrįstas kai kurių peticijų apibūdinimas kaip „aiškiai nepagrįstų“ mechanškai perkeliant Konvencijos 35 straipsnio § 3 (a) formuluotę į visus be išimties šia klauzule grindžiamus Teismo sprendimus dėl peticijų (ne)priimtumo, įskaitant tuos, kurie priimami ne vienbalsiai (vadinasi, bent vienas teisėjas peticijos ne tik nevertino kaip *aiškiai* nepagrįstos, bet net manė ją esant pagrįstą), ir tuos, kuriuose peticijos „aiškaus nepagrįstumo“ pagrindimui prireikia ne vienos dešimties puslapių? Formuluotė „aiškiai nepagrįsta“ – tai Teismo žargonas, specifinis teisinis terminas (angl. *legal term of art*; pranc. *notion juridique* arba *expression technique juridique*), kurio reikšmė *per definitionem* skiriasi nuo tos, kuri atitinkamam posakiui suteikiama kasdienėje kalboje. Tačiau Teismo sprendimų, taip pat ir sprendimų dėl peticijų (ne)priimtumo, adresatai bei kiti „vartotojai“ yra ne vien profesionalūs teisininkai, o jiems, besivadovaujantiems bendrinės kalbos žodžių reikšmėmis ir sveiku protu, visai legitimus gali atrodyti klausimas: kas gi čia „aiškiai“ nepagrįsta – peticija ar ją nepriimtina pripažinęs sprendimas?

Po *Kafkaris* bylos ne visos kalinčiųjų iki gyvos galvos peticijos buvo pripažįstamos „aiškiai nepagrįstomis“. Kai kurios nagrinėtos iš esmės, bet nagrinėjimas baigdavosi pareiškėjui nepalankiai. Šiame kontekste paminėtina 2010 m. byla *Iorgov prieš Bulgariją* (nr. 2)³⁰. Pareiškėjas buvo nuteistas mirties bausme, bet ji nebuvo įvykdyta Bulgarijos parlamentui įvedus šios bausmės vykdymo moratoriumą. Šalies Viceprezidentas suteikė pareiškėjui malonę: jis pakeitė mirties bausmę laisvės atėmimu iki gyvos galvos be galimybės teismui šią bausmę sušvelninti. Igaliojimus (dar kartą) suteikti pareiškėjui malonę Viceprezidentas turėjo ir vėliau: jis galėjo pareiškėją paleisti į laisvę besąlygiškai arba sutrumpinti jam skirtą bausmę. Antruoju atveju, jei neterminuotas laisvės atėmimas pareiškėjui būtų pakeistas terminuotu, teismai šią bausmę galėtų toliau švelninti, gal net paleisti jį į laisvę lygtinai. EŽTT vertinimu, tai, kad pareiškėjas galėjo tikėtis Viceprezidento malonės, reiškė, jog Konvencijos 3 straipsnis nebuvo pažeistas. Ta aplinkybė, jog tokia malonė dar nebuvo niekam suteikta, buvo pripažinta neįrodančia Bulgarijos sistemos nefunkcionalumo ar neveiksmingumo, juolab kad nuteistiesiems malonė šiaip jau buvo teikiama, o, Viceprezidentui nepatenkinus kalinčiųjų iki gyvos galvos malonės prašymų, jie galėjo paduoti naujus. Be to, pareiškėjui pateikiant peticiją Strasbūro Teismui, jis buvo iškalbėjęs dar tik trylika metų (ir šiek tiek daugiau nei dvidešimt metų bylos nagrinėjimo metu), taigi, Teismo nuomone, nebuvo pagrindo teigti, jog jis negalėjo tikėtis, kad jam paskirta bausmė kada nors bus sutrumpinta.

Kaip matyti iš šių pavyzdžių, *Kafkaris* byla padėjo pagrindą gana atlaidžiam nacionalinio teisinio reguliavimo vertinimui: bent vienos, tegu ir labai menkos, galimybės kalėti iki gyvos galvos nuteistam asmeniui būti paleistam į laisvę egzistavimas buvo vertinamas kaip „teisės į viltį“ neatėmimas. Ar toks neatėmimas galėtų būti laikomas jos veiksmingu užtikrinimu? Vertinant retrospektyviai – ne, bet tik retrospektyviai. Iki 2013 m. išorinis stebėtojas nebūtų galėjęs padaryti tokios išvados. Čia prieiname prie antrojo „teisės į viltį“ (si)tvirtinimo EŽTT jurisprudencijoje etapo. Kaip matėme, pirmojo etapo jurisprudencija nebuvo neprieštaringa bent tuo atžvilgiu, kad nors buvo skelbiama „teisė į viltį“ (tiesa, dar šitaip nevadinama), jos teisinis užtikrinimas (ir eventualus vilties išsipildymas) iš esmės nepriklausė nuo kalinčiojo nuostatų ir elgesio. Šiandien matome, kad nėra neprieštaringa – bent keliais atžvilgiais – ir antrojo etapo jurisprudencija.

³⁰ *Iorgov prieš Bulgariją* (nr. 2) (nr. 36295/02, 2010 m. rugsėjo 2 d.).

Antrasis etapas. Jo pradžią žymi jau minėta byla *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*³¹. Tai byla-riboženklis. Joje radikaliai nusigręžta nuo *Kafkaris* doktrinos (bet, kaip matysime, ta doktrina tebecituojama vėlesnėse bylose, dažnai nutylint, kad ji daug kuo yra pasenusi).

Vinter ir kitių byloje Teismas nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą visų trijų peticijas pateikusių pareiškėjų atžvilgiu. *Kafkaris* doktrina buvo reinterpretuota. Viena vertus, laisvės atėmimas iki gyvos galvos suaugusiam asmeniui ir toliau nelaikomas *per se* nesuderinamu su Konvencijos 3 straipsniu ir pakartojama, kad jei ta bausmė negali būti sušvelninama, „gali kilti klausimas“³², ar šis straipsnis nėra pažeidžiamas. Čia nebuvo nieko naujo – tai buvo konstatuota ne vienoje ankstesnėje byloje. Nauja buvo tai, kad „gali(nt) kilti klausimą“ imta aiškinti kaip iš tikrųjų *kylantį* klausimą, kol galiausiai (vėlesnėse bylose) atsakymas į jį tapo beveik visada iš anksto žinomas: Konvencijos 3 straipsnis *bus* pažeistas. *Vinter* doktrinoje atvirai skelbiama, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitiks Konvencijos 3 straipsnio reikalavimus, *tik jeigu* bus užtikrinta galimybė ją reguliariai peržiūrėti. Tiesa, Teismas paliko valstybių nuožiūrai nustatyti, ar peržiūrą turėtų vykdyti teisminė, ar vykdomoji valdžia (bet, kaip matysime, vykdomosios valdžios įgaliojimus šioje srityje, ypač jei jie yra diskreciniai ir jei nėra tą diskreciją atsveriančių teisminių saugiklių, ilgainiui imama laikyti neprilygstančiais atitinkamoms teisminės valdžios galioms, taigi nevisaverčiais). Remiantis tarptautiniais standartais, įtvirtintais švelniojoje teisėje (bet taip pat ir įvairių šalių nacionaliniuose įstatymuose), peržiūra turi būti prieinama ne vėliau nei po 25 metų nuo bausmės paskyrimo; be to, būtina užtikrinti ir vėlesnių periodinių peržiūrų galimybę. Ši „imperatyvi rekomendacija“ grindžiama nauju ar bent labiau „išgrynintu“ bausmės tikslų aiškinimu: pasak EŽTT, svarbiausias įkalinimo, neišskiriant nė įkalinimo iki gyvos galvos, tikslas yra rehabilitacija, t. y. nuteistojo per(si)auklėjimas. Todėl įkalinimas iki gyvos galvos su Konvencijos 3 straipsniu suderinamas tik tol, kol jam esama legitimų penologinių pagrindų, tokių kaip bausmė, atgrasymas, visuomenės apsauga ar rehabilitacija; jei kalintysis iki gyvos galvos jau nėra pavojingas visuomenei ir nėra (kitų) penologinių pagrindų jį toliau laikyti izoliuotą nuo jos, jis turi būti paleistas į laisvę³³.

Vinter ir kitių byloje esminis klausimas buvo toks: ar Anglijos ir Velso teisė užtikrino tokią peržiūrą ir eventualų nuteistojo paleidimą į laisvę? EŽTT neįtikino Jungtinės Karalystės Vyriausybės aiškinimas, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūrą, praėjus 25 metams nuo bausmės paskyrimo, gali atlikti vykdomosios valdžios pareigūnas – Teisingumo sekretorius: pasak Teismo, nacionalinė teisė šiuo klausimu buvo „neaiški“. Prisiminkime: dar prieš penkerius metus *Kafkaris* byloje netinkamos taikyto įstatymo kokybės pakako „tik“ Konvencijos 7 straipsnio, bet anaipol ne 3 straipsnio pažeidimui nustatyti. *Kafkaris* precedentu tiesiogiai rėmėsi Jungtinės Karalystės teismai, jie manė, kad iš Konvencijos kildinamos pareiškėjų (ir kitų asmenų, kurie nesikreipė į EŽTT) teisės nebuvo pažeistos³⁴. Dar daugiau: septynių teisėjų kolegija, 2012 m. nagrinėjusi *Vinter ir kitių* bylą (sprendimas neįsiteisėjo byla perdavus svarstyti Didžiajai Kolegijai), dviejų iš trijų pareiškėjų skundus dėl Konvencijos 7

³¹ 4 išnaša *supra*.

³² 23 išnaša *supra*.

³³ Teigiama, kad šie ir susiję argumentai atkartoja Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo dar 1977 m. išsakytus argumentus. Žr. Van Zyl Smit, D., Appleton, C., and Benford, G. “Introduction”. In: Van Zyl Smit, D., Appleton, C. (eds). *Life Imprisonment and Human Rights*. Oxford & Portland, Oregon: Hart Publishing, 2016; Dessecker, A. “Constitutional Limits on Life Imprisonment and Post-Sentence Preventive Detention in Germany”. *Ibid*.

³⁴ *Bieber (aka Coleman) prieš Karalienę* [2008] EWCA Crim 1601; *David Oakes ir kiti prieš Karalienę* [2012] EWCA Crim 2435.

straipsnio pažeidimo pripažino „aiškiai nepagrįstais“, o 3 straipsnio pažeidimo nenustatė. Kolegijos nepriimtinais pripažintų skundų Didžioji Kolegija nenagrinėjo, nes pagal jos ilgametę praktiką laikoma, kad jai svarstyti perduotos bylos apimtis yra ta, kuria skundus priimtinais pripažino tą bylą anksčiau nagrinėjusi kolegija³⁵. Galima pagrįstai abejoti, ar ši doktrina (ir ją atitinkanti praktika) visuomet pateisinama, nes ankstesnis kolegijos sprendimas niekada neįsisteisėjo³⁶. Tačiau čia aptariamoje byloje Didžioji Kolegija nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą visų pareiškėjų atžvilgiu. Hipotetinis klausimas, kaip būtų pasibaigusi byla, jei kolegija (galbūt pasirėmusi *Kafkaris* precedentu) būtų nepriimtinais pripažinusi pareiškėjų skundus ne dėl Konvencijos 7 straipsnio, bet dėl 3 straipsnio pažeidimo, vargu ar prasmingas, nes net jei čia aptariamas radikalus pokytis nebūtų buvęs padarytas *Vinter ir kitų* byloje (galbūt ji išvis nebūtų buvusi perduota svarstyti Didžiajai Kolegijai), tikriausiai jis būtų buvęs padarytas kurioje nors kitoje panašioje Didžiąją Kolegiją būtinais pasiekti turėjusioje byloje: Teismas, 2008 m. dar „nepasirengęs“ nustatyti „sunkesnę“ pažeidimą, 2013 m. tam jau buvo pasirengęs.

Kur kas daugiau prieštaringų minčių kelia kita išvada: išeitų, kad tie, kurie vadovavosi *Kafkaris* precedentu (Jungtinės Karalystės teismai; EŽTT septynių teisėjų kolegija), klydo. Tačiau tai, kad jie, pasirodo, „klydo“, paaiškėjo tik tada, kai *Kafkaris* doktrina buvo reinterpretuota *Vinter ir kitų* byloje³⁷. Bet turbūt negalima būtų pasakyti, kad „klydo“ trys *Vinter ir kitų* bylą nagrinėjusios kolegijos teisėjai, *Kafkaris* doktriną perskaitę kitaip nei kolegijos dauguma ar veikiau manę, kad jau laikas ją peržengti, ir atskirojoje nuomonėje tvirtinę, kad pareiškėjų atžvilgiu Konvencijos 3 straipsnis buvo pažeistas³⁸.

Vinter doktrina įvedė dar vieną svarbią naują. Konstatuota, kad nuteistasis kalėti iki gyvos galvos jau tada, kai jam paskiriama minėta bausmė, turi žinoti, kada ir kokiomis sąlygomis jis galės kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Taigi jis nuo pat nuteisimo akimirkos turi žinoti, ką turės (pa)daryti, kad atitiktų paleidimo į laisvę sąlygas. Teismo aiškinimu, jei pagal nacionalinę teisę laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės negalima sušvelninti ir nėra mechanizmo, kuris leistų

³⁵ Tiesa, daroma išlyga, kad Teismas gali ir išeiti už šių ribų. Žr., pvz., *K. ir T. prieš Suomiją* ([DK], nr. 25702/94; 2001 m. liepos 12 d.); *Blečić prieš Kroatiją* ([DK], nr. 59532/00, 2006 m. kovo 8 d.); *D. H. ir kiti prieš Čekiją* ([DK], nr. 57325/00, 2007 m. lapkričio 13 d.); *Blokhin prieš Rusiją* ([DK], nr. 47152/06, 2016 m. kovo 23 d.). Be to, net peticijos priimtino nagrinėjimo stadijoje nusprendusi, kad ji yra priimtina, nagrinėdama bylą iš esmės Didžioji Kolegija gali nuspręsti priešingai. Žr., pvz., *Azinas prieš Kiprą* ([DK], nr. 56679/00, 2004 m. balandžio 28 d.); *Odièvre prieš Prancūziją* ([DK], nr. 42326/98, 2003 m. vasario 13 d.). Vis dėlto dažniausiai už kolegijos nubrėžtų ribų ribų neišeinama. Žr., tarp daugelio tipišku pavyzdžių, *Perna prieš Italiją* ([GC], nr. 48898/99, 2003 m. gegužės 6 d.); *Cumpănă ir Mazăre prieš Rumuniją* ([DK], nr. 33348, 2004 m. gruodžio 17 d.); *Leyla Şahin prieš Turkiją* ([DK], nr. 44774/98, 2005 m. lapkričio 10 d.); *Üner prieš Nyderlandus* ([DK], nr. 46410/99, 2006 m. spalio 18 d.); *Pentikäinen prieš Suomiją* ([DK], nr. 11882/10, 2015 m. spalio 20 d.). Šios ribojančios doktrinos išplėtojimą ir Didžiosios Kolegijos praktikos patvirtinimą žr. *Radomilja ir kiti prieš Kroatiją* ([DK], 2018 m. kovo 20 d.; žiūrėta 2018 m. rugsėjo 28 d.).

³⁶ Žr. šio straipsnio autoriaus atskirąją nuomonę byloje *Lupeni graikų katalikų parapija ir kiti prieš Rumuniją* ([DK], nr. 76943/11, 2016 m. lapkričio 29 d.).

³⁷ Matyt, „klydo“ ne vien teisėjai. Antai solidžioje studijoje, skirtoje kankinimo, nežmoniško ar žmogaus orumą žeminančio elgesio, taip pat tokių bausmių draudimui (tegu ir ne visiems jo aspektams), išleistoje vos keli mėnesiai prieš sprendimo paskelbimą *Vinter ir kitų* byloje, įkalinimo iki gyvos galvos problematika iš esmės nepaliečiama. Jei studija būtų pasirodžiusi po to sprendimo paskelbimo, turbūt būtų buvę bent užsiminta apie atitinkamas jurisprudencijos naujoves. Žr. Nikartas, S. Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiaurus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013.

³⁸ 15 išnaša *supra*.

svarstyti nuteistojo (jau persiauklėjusio) paleidimą į laisvę, reikalavimas, kad jis pats siektų persiauklėti, būtų „kaprizas“, „užgaida“. Būtų pagrįsta klausti, ar visuomenės, kurios vertybės ir viltis pamynė toks nusikaltėlis, požiūriu nėra per daug prisiimti *visą* atsakomybę už tai, kad jis nesiekia persiauklėti motyvuodamas (o gal tik radęs pretekstą dangstytis), esą jo persiauklėjimas neturįs prasmės, nes iš jo, įkalinto iki gyvos galvos, atimta „teisė į viltį“. Ne mažiau pagrįsta būtų klausti, ar tik „kaprizu“, tik „užgaida“ laikytina visuomenės viltis, kad kalintysis iki gyvos galvos sieks persiauklėti savo paties labui, nors matyt, ir tikėdamasis malonės. *Vinter ir kitų* sprendime tiesaus atsakymo į šiuos klausimus nėra, jie ten nėra nekeliama, bet, sprendžiant iš argumentavimo visumos, atsakomybė už nusikaltėlio nesiekimą persiauklėti priskiriama pirmiausia visuomenei. Ši šiaip jau ne itin nuosekli nuostata vis dėlto leidžia nuosekliai prognozuoti, kad jei teisės aktuose nėra aiškiai nustatyta, ką kalintysis iki gyvos galvos turės (pa)daryti, kad atitiktų paleidimo į laisvę sąlygas, ir jei jau jo nuteisimo metu nėra legislatyvinių instrumentų, kurie veiksmingai užtikrintų galimybę jam prašyti bausmės sušvelninimo, daugiau nei tikėtina, jog EŽTT nustatys Konvencijos 3 straipsnį buvus pažeistą, net jei (kaip *Vinter ir kitų* atveju) nebus pagrindo teigti, kad jau yra išnykę penologiniai pagrindai atitinkamą pareiškėją ir toliau laikyti įkalintą.

Toks pažeidimas buvo nustatytas (jau minėtoje) byloje *Öcalan prieš Turkiją* (nr. 2)³⁹. Kaip minėta, Turkijos teisinėje sistemoje nebuvo legislatyvinių instrumentų, leidžiančių peržiūrėti, ar nuteistojo kalėti iki gyvos galvos tolesnis kalinimas vis dar yra pateisinamas dėl to, kad nebuvo pasiekti bausmės tikslai, arba dėl to, kad jis ir toliau yra pavojingas visuomenei. Tiesa, pagal Turkijos įstatymus šios šalies Prezidentas galėjo įkalintąjį iki gyvos galvos paleisti į laisvę gailestingumo sumetimais, t. y. jei nuteistasis buvo labai senas arba sirgo. Šios paleidimo į laisvę galimybės Strasbūro Teismas nepripažino kaip užtikrinančios išlaisvinimo perspektyvą.

Paminėtina ir byla *Trabelsi prieš Belgiją*⁴⁰. Pareiškėjas, Tuniso pilietis, turėjo būti išduotas Jungtinėms Amerikos Valstijoms (toliau – JAV) taikant ekstradiciją, kad būtų ten teisiamas už nusikaltimus, siejamus su terorizmu (jam kaltinimai pareikšti Kolumbijos apygardoje). Jis skundėsi, kad jei būtų nuteistas, jam būtų paskirta *de facto* nesušvelninama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Vis dėlto jis buvo išsiųstas į JAV, nors Teismas jo atžvilgiu buvo pritaikęs laikinąją apsaugos priemonę – uždraudęs Belgijai jį išsiųsti, kol Teisme nebus išnagrinėta jo byla. Jau vien dėl to Belgija turėjo būti – ir buvo – pripažinta pažeidusia Konvencijos 34 straipsnį, draudžiantį Aukštosioms Susitariančioms Šalims trukdyti pareiškėjams veiksmingai pasinaudoti individualios peticijos teise. EŽTT nustatė ir Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, nes JAV teisėje nebuvo deramo laisvės atėmimo bausmės peržiūros mechanizmo (pareiškėjas bylos nagrinėjimo metu dar nebuvo nuteistas). Šitaip, pasirėmus *Vinter* doktrina, nusigręžta nuo įprastos praktikos panašias peticijas pripažinti „aiškiai nepriimtiniomis“⁴¹ arba nenustatyti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo⁴².

Kita vertus, iš pažiūros panašioje byloje *Findikoglu prieš Vokietiją*⁴³ Teismas nemanė, kad ekstradicija į JAV grėstų pareiškėjui nesušvelninama laisvės atėmimo bausme: nors pagal visus

³⁹ 19 išnaša *supra*.

⁴⁰ 10 išnaša *supra*.

⁴¹ *Nivette prieš Prancūziją* (23 išnaša *supra*); *Einhorn prieš Prancūziją* (23 išnaša *supra*); *Stanford prieš Jungtinę Karalystę* (23 išnaša *supra*).

⁴² *Harkins ir Edwards prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 9146/07 ir 32650/07, 2012 m. sausio 17 d.); *Babar Ahmad ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 ir 67354/09, 2012 m. balandžio 10 d.).

⁴³ *Findikoglu prieš Vokietiją* (nr. 20672/15, sprendimas dėl priimtumo, 2016 m. liepos 7 d.). Tai ne vienintelė ir ne pirma tokia byla. Žr., pvz., *Čalovskis prieš Latviją* (nr. 22205/13, 2014 m. liepos 24 d.) –

pateiktus kaltinimus (už įsibrovimą į finansinių paslaugų teikėjų kompiuterių tinklus siekiant finansinės naudos) pareiškėjui, pasak jo, grėsė bendra 247,5 metų laisvės atėmimo bausmė (faktiškai prilygstanti įkalinimui iki gyvos galvos), Teismo vertinimu, pareiškėjas nepagrindė, jog JAV teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes, jam paskirs būtent tokią bausmę ar privalės paskirti maksimalią bausmę. Pripažindama peticiją „aiškiai nepagrįsta“ (ar tikrai *aiškiai?*), Teismo kolegija pabrėžė, kad, išskyrus bylas, kur asmeniui galėjo būti paskirta mirties bausmė, EŽTT retai nustatydavo Konvencijos 3 straipsnį būsiant pažeistą, jei pareiškėjas būtų išsiųstas į „ilgą pagarbos demokratijai, žmogaus teisėms ir teisės viešpatavimui istoriją“ turinčią valstybę⁴⁴. Prisiminkime: šie *dicta* buvo išsakyti jau po *Trabelsi* bylos. Šios nuostatos EŽTT laikėsi ir ne tokioje kontroversiškoje byloje *López Elorza prieš Ispaniją*⁴⁵. Pareiškėjui, Venesuelos ir Kolumbijos piliečiui, Niujorko valstijoje buvo pareikšti kaltinimai su heroino įvežimu ir platinimu susijusiais nusikaltimais. Jis skundėsi, kad ekstradicija į JAV jam gresia neproporcingai ilga – laisvės atėmimo iki gyvos galvos – bausme, kurios nebus galima sušvelninti (netgi dviem tokiomis bausmėmis). Jis tvirtino jo situaciją esant analogišką Teismo nagrinėtai *Trabelsi* byloje, bet Teismas analogijos neįžvelgė. *Trabelsi* byloje pareiškėjas buvo kaltinamas ne su narkotikais, o su terorizmu susijusiais nusikaltimais, už kuriuos – kitaip nei už nusikaltimus, kuriais kaltinamas šis pareiškėjas, – JAV Bausmių skyrimo gairės (toliau – Gairės; angl. *US Sentencing Guidelines*) siūlė bausti laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Be to, pareiškėjo bendrininkai to paties teisėjo, kuris turėtų nagrinėti ir jo bylą, jau buvo nuteisti kalėti nuo 12 iki 72 mėnesių, nors Gairės rekomendavo tokiems teisiamiesiems laisvę atimti nuo 188 iki 235 mėnesių (t. y. nuo 15 metų iki 19 metų ir 7 mėnesių). Pareiškėjas nepagrindė, kodėl jam turėtų būti skirta griežtesnė bausmė nei ta, kurią rekomenduoja Gairės. Teismo manymu, buvo „nepanašu į tiesą“ (angl. *unlikely*), kad jam laisvė būtų atimta iki gyvos galvos, bet net ir dėl tokio nuosprendžio jis galėtų pateikti apeliaciją. Apibendrinant, rizika pareiškėjui JAV sulaukti Konvencijos 3 straipsnio slenkstį peržengiančios bausmės Strasbūro Teismo buvo įvertinta kaip „menka ir hipotetinė“ (angl. *slight and hypothetical*). Jo bylą EŽTT prilygino ne *Trabelsi*, bet *Findikoglu* bylai⁴⁶.

Tokie sprendimai (iš kurių ne visi yra kontroversiški) nepakeičia bendros tendencijos. *Vinter ir kitų*, *Öcalan* (nr. 2) bei *Trabelsi* bylos rodo įvykus esminį posūkį Teismo jurisprudencijoje. Valstybėms atleidų *Kafkaris* požiūrį pakeitė kritiškai, net priekabūs nacionalinių legislatyvinų instrumentų vertinimas: jų nebuvimas ar nepakankamumas tapo pagrindu pripažinti valstybes pažeidus Konvencijos 3 straipsnį. To, kas anksčiau laikyta pakankamu „teisės į viltį“ užtikrinimu (prezidento ar kito aukšto pareigūno malonės suteikimo nuteistajam galimybe; galimybė būti

šioje byloje pareiškėjas skundėsi dėl numatytos ekstradicijos į JAV, kur jam už keletą kompiuterinių ir su bankiniu sukčiavimu susijusių nusikaltimų grėsė kelios laisvės atėmimo bausmės, kurias visiškai sudėjęs bendra bausmė prilygtų laisvės atėmimui iki gyvos galvos. Šiuo aspektu EŽTT Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo nenustatė (bet nustatė keletą kitų).

⁴⁴ Teismas pasirėmė sprendimu *Babar Ahmad ir kitų* byloje. Joje savo ruožtu remiamasi sprendimais byloje *Chahal prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d.) ir *Saadi prieš Italiją* (nr. 37201/06, 2008 m. vasario 28 d.), kuriose buvo nuspręsta, kad pareiškėjų ekstradicija atitinkamai į Indiją ir Tunisą pažeistų Konvencijos 3 straipsnį. Taip pat žr. *Čalovskis prieš Latviją* (43 išnaša *supra*).

⁴⁵ *López Elorza prieš Ispaniją* (nr. 30614/15, 2017 m. gruodžio 12 d.; žiūrėta 2018 m. rugsėjo 28 d.).

⁴⁶ Taip pat bylai *Čalovskis prieš Latviją* (43 išnaša *supra*). Bylos dėl užsieniečių išsiuntimo į trečiąsias valstybes, kuriose jiems gali grėsti neproporcinga – Konvencijos 3 straipsnio slenkstį peržengianti – bausmė už nusikaltimus, kuriais jie kaltinami, yra atskira plati tema, kurios nuodugnus nagrinėjimas išeitų už šio straipsnio ribų. Atitinkamos doktrinos ištakas žr. *Soering prieš Jungtinę Karalystę* ([Pl.], nr. 14038/88, 1989 m. liepos 7 d.).

paleistam į laisvę lygtinai; santykinai neilga kalėjimo trukmė; ne pernelyg senyvas amžius, kurio sulaukus galima prašyti paleidžiamam į laisvę), „povinterinėje“ eroje jau nepakanka. Bet apie esminį posūkį galima kalbėti ir kitu aspektu. Iškart pasakytina, kad (r)evoliucija, apie kurią bus kalbama, būdinga ne vien byloms dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos, bet pasireiškia ir kai kuriose kitose Teismo jurisprudencijos srityse. Jos esmė – perėmimas bylų sprendimo metodologijos, būdingesnės konstituciniams teismams, vykdančioms abstrakčią konstitucinę kontrolę⁴⁷.

Apsiribojus vien laisvės atėmimo iki gyvos galvos jurisprudencija, galima konstatuoti, kad EŽTT kuo toliau, tuo mažiau gilinasi į konkretaus pareiškėjo situaciją, o dėmesį sutelkia į įstatymo kokybę. Primintina, kad dar *Kafkaris* byloje Teismas tai, kad buvo nustatytas Konvencijos 7 straipsnio pažeidimas, motyvavo netinkama taikyto įstatymo kokybe, bet nenustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo tuo pačiu pagrindu, nors jei tada būtų buvę laikomasi to paties požiūrio kaip *Vinter ir kitų* byloje, kurią Jungtinė Karalystė pralaimėjo būtent dėl teisinio reguliavimo „neaiškumo“, byla prieš Kiprą 2008 m. šiai šaliai turėjo pasibaigti ne kitaip nei *Vinter ir kitų* byla Jungtinei Karalystei 2013 m. Tai ne vien Teismo „pasirengimo“ nustatyti „sunkesni“ pažeidimą, bet (ir) bylų sprendimo metodologijos pasirinkimo klausimas. Bylose dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos Teismas vis dažniau vertina ne konkretaus pareiškėjo vilties būti kada nors paleistam į laisvę pagrįstumą jo paties vidinių nuostatų ir elgesio pasikeitimu, bet *Vinter* doktrinoje nurodytus legislatyvinus instrumentus: trūkstamų instrumentų nebuvimas ar nepakankamumas suponuoja Konvencijos 3 straipsnį esant pažeistą, net jei jų nepriekaištingas įtvirtinimas nacionalinėje teisėje to bylą inicijavusio pareiškėjo padėties nė kiek nepagerintų, nes jis negalėtų jais pasinaudoti ne dėl valdžios institucijų nenoro teigiamai įvertinti jo padarytą rehabilitacijos pažangą, bet dėl savo paties per menkų pastangų (ar net jų nebuvimo) padaryti tą pažangą, taigi dėl savo kaltės. Šitaip Teismas gerokai supanašėja su konstituciniais teismais. Būtų pagrįsta klausti, ar tokia buvo jo pradinė paskirtis. Kita vertus, taip keisdamas bylų sprendimo metodologiją, išplėsdamas savo misiją, EŽTT prisideda prie geresnio žmogaus teisių užtikrinimo. Čia priartėjame prie amžino moralės ir politikos filosofijos klausimo apie pasirinktų priemonių santykį su siekiamu tikslu. Bet užuot svarstę šiuos teorinius aptariamąs daugialypės problemos aspektus (kurių visų viename straipsnyje neįmanoma išgvildinti), trumpai apžvelkime dar kelias bylas dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos, kuriose bene labiausiai išryškėjo šis Strasbūro Teismo polinkis konkretaus pareiškėjo situacijos vertinimą pakeisti įstatymų kokybės vertinimu. Kai kurios iš jų buvo inicijuotos prieš valstybes, laimėjusias panašias bylas jau aprašytame pirmajame etape, būtent Vengriją ir Bulgariją. Nuo jų ir pradėkime bylų apžvalgą.

Iš bylų prieš Vengriją šiame kontekste pirmiausia paminėtina 2014 m. byla *Lászlo Magyar prieš Vengriją*⁴⁸. Nuo peticijos prapažinimo nepriimtina *Törköly* byloje⁴⁹ buvo praėję vos treji metai, bet jau buvo pasirodęs *Vinter ir kitų* sprendimas. *Lászlo Magyar* byloje pareiškėjas buvo nuteistas laisvės atėmimu iki gyvos galvos be teisės būti paleistam lygtinai. Jis galėjo prašyti Prezidento malonės, bet nuo pat laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės įvedimo 1999 m. tokia malonė šiems nuteistiesiems nebuvo suteikta. Kitaip nei *Iorgov* (nr. 2) byloje⁵⁰, EŽTT tai

⁴⁷ Apie šią tendenciją plačiau žr.: Kūris, E. “On the Rule of Law and the Quality of the Law: Reflections of the Constitutional-Turned-International Judge”, *Teoría y Realidad Constitucional*, 2018, nūm. 42.

⁴⁸ *Lászlo Magyar prieš Vengriją* (nr. 73593/10, 2014 m. gegužės 14 d.).

⁴⁹ 21 išnaša *supra*.

⁵⁰ 30 išnaša *supra*.

įvertino neigiamai. Neigiamai jis įvertino ir tą aplinkybę, jog Vengrijos teisė (kaip ji buvo perskaityta Strasbūre) negarantavo, kad, svarstant tokių nuteistųjų malonės prašymus, bus deramai atsižvelgiama į jų rehabilitacijos pažangą. Teismas, išryškinęs kai kuriuos šios bylos skirtumus nuo *Törköly* bylos ir sumenkinęs panašumus su ja, pareiškė, kad *Lászlo Magyar* byloje vertinimas turi būti griežtesnis nei *Törköly* byloje. Pakartojęs *Vinter ir kitų* sprendimo nuostatas dėl reikalavimo, kad pats nuteistasis siektų persiauklėti, „kaprizingumo“, Teismas nesiėmė vertinti, ar pareiškėjas išvis buvo padaręs kokią nors rehabilitacijos pažangą, bet sprendžiant iš to, kad šis kreipėsi į EŽTT praėjus vos metams po jo bylos išnagrinėjimo apeliacine tvarka ir vos trims mėnesiams po to, kai jo kasacinio skundo nepatenkino Aukščiausiasis Teismas, būtų pernelyg optimistiška tikėtis tokią pažangą buvus padarytą. Tai nesutrukdė EŽTT nustatyti Konvencijos 3 straipsnį buvus pažeistą. Maža to, jis konstatavo laisvės atėmimo iki gyvos galvos problemą Vengrijoje esant sistemine ir, pasirėmęs Konvencijos 46 straipsniu, paragino šią valstybę ją spręsti imantis bendrųjų priemonių, kurios ištaisytų padarytus pažeidimus ir užkirstų kelią naujiems. Vis dėlto šis raginimas nebuvo perkeltas į sprendimo rezoliucinę dalį, taigi valstybei nebuvo nustatytas terminas, per kurį ji turėtų imtis tų bendrųjų priemonių (jų įgyvendinimą prižiūrėtų ET Ministrų Komitetas). Kartu Teismas pakartojė jau nekart minėtą išlygą, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių peržiūra nebūtinai suponuoja atitinkamą kalinių paleidimą.

Ne mažiau intriguojanti buvo kita byla prieš Vengriją, išnagrinėta 2016 m. pabaigoje, – *T. P. ir A. T. prieš Vengriją*⁵¹. Per penkerius metus, praėjusius nuo *Törköly* bylos, Vengrijos įstatymai buvo šiek tiek pakeisti. Bausmių peržiūra praėjus 40 metų nuo įkalinimo tapo privaloma. Be to, kaip ir anksčiau, buvo galimybė kalinčiajam iki gyvos galvos prašyti Prezidento malonės. Tačiau, kaip ir *Lászlo Magyar* byloje, to dabar jau buvo maža. EŽTT nustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą abiejų pareiškėjų atžvilgiu. Ironiška, kad nors nacionalinis teisinis reguliavimas, paties Teismo aprobuotas ir pateisintas *Törköly* byloje, buvo pagerintas, dabar jis buvo pripažintas ydingu. Nors Vyriausybė rėmėsi *Törköly* byla, Teismas pareiškė šioje byloje negalįs laikytis tokio paties požiūrio ir vadovausiysis vėlesniu Didžiosios Kolegijos sprendimu *Vinter ir kitų* byloje. Jis nesiėmė kritikuoti silpniausio *Törköly* bylos sprendimo argumento, kad viltis vieną dieną būti paleistam į laisvę iš pareiškėjo nebuvo „visiškai atimta“, nes tuo metu, kai jis būtų galėjęs to prašyti, jam būtų „tik“ 75 metai. Tai nekeista, nes *T. P. ir A. T.* byloje abiem pareiškėjams tuo metu būtų po 65 metus, taigi, sekant *Törköly* logika, jų „teisė į viltį“ buvo dar labiau užtikrinta. Nenuostabu ir tai, kad Teismas, vadovaudamasis *Vinter* doktrina, visiškai nesigilino į pareiškėjų rehabilitacijos pažangą, kurios, beje, nė negalėjo būti. Antai vienas iš pareiškėjų, nuteistas už „dvigubą žmogžudystę“, peticijos padavimo Strasbūro Teismui metu tebuvo iškalėjęs ketverius metus; po nuteisimo praėjus vos vieniems metams, jis paprašė Aukščiausiojo Teismo peržiūrėti bausmę, bet nesėkmingai; dar po trejų metų jo malonės prašymo nepatenkino Respublikos Prezidentas (turbūt dar negimė Europos šalies prezidentas, kuris būtų radęs visuomenę įtikinti galinčių argumentų, pagrindžiančių tokį greitą šio prašymo patenkinimą); dar po poros metų šio pareiškėjo bylą išnagrinėjo Strasbūro Teismas.

T. P. ir A. T. byla kelia ne vieną sudėtingą metodologinio pobūdžio klausimą. Dar 2011 m. Vengrijos Vyriausybei buvo nedviprasmiškai patvirtinta, jog nacionalinis teisinis reguliavimas nereiškia, kad iš nuteistųjų kalėti iki gyvos galvos yra visiškai atimta viltis vieną dieną būti paleistiems į laisvę, ir dėl to nėra nesuderinamas su Konvencijos 3 straipsniu. Net jei 2016 m. EŽTT laikė save nesusaistytą *Törköly* argumentų (kurie, kaip sakyta, vargu ar daug ką įtikina),

⁵¹ 10 išnaša *supra*.

jis to nepasakė apie *Kafkaris* (Didžiosios Kolegijos) sprendimo argumentus, *inter alia*, principinę nuostatą, kad Prezidento malonė (iki tol Kipre nesuteikta nė vienam kalinčiam iki gyvos galvos) laikytina pakankamai užtikrinančia Konvencijos 3 straipsnio reikalavimus; maža to, jis pakartojo šią nuostatą, cituodamas naują Didžiosios Kolegijos sprendimą byloje *Murray prieš Nyderlandus*⁵² (apie jį šiek tiek vėliau). Pasak Teismo, Prezidento malonė buvo laikoma pakankama priemone „tuo metu“, t. y. 2008 m., kai buvo nagrinėjama *Kafkaris* byla. Tačiau *Murray* sprendimas yra ne iš „to meto“: kai Teismo kolegija nagrinėjo *T. P. ir A. T.* bylą, *Murray* sprendimui nebuvo nė trijų mėnesių, o jame *Kafkaris* doktrina (įskaitant čia aptariamą nuostatą) cituojama taip, tarsi *Vinter ir kitų* sprendimas nebūtų nieko pakeitęs. Pareiškęs esąs nesusaistytas *Törköly* argumentų, Teismas pagaliau atvirai pripažino, kad tą sprendimą pagrindžianti doktrina yra įveikta *Vinter ir kitų* sprendimo. Bet tokio pripažinimo pasigendame *Lászlo Magyar* sprendime – jis (priimtas 2014 m.) irgi yra „povinterinės“ eros produktas. Priešingai, jame remiamasi *Törköly* sprendimu, ieškoma (nors ir selektyviai) šių bylų panašumų ir skirtumų. Išeitų, kad dar 2014 m. Vengrijos Vyriausybė galėjo manyti, kad net ir po *Vinter ir kitų* sprendimo Vengrijos teisinis reguliavimas, dabar jau pripažintas ydingu, derėjo su Konvencijos 3 straipsniu.

Kada ir dėl ko jis tapo nesuderinamas su minėtu straipsniu? Tai įvyko po to ir *dėl to*, kad Didžioji Kolegija 2013 m. pakeitė savo principinį požiūrį. Be abejo, taip buvo siekiama geriau užtikrinti žmogaus teises. Bet vien tai nesuponuoja, kad Vengrijos teismai pažeidė Konvencijos 3 straipsnį *tada*, kai nuteisė to nusipelnčius asmenis laisvės atėmimu iki gyvos galvos, ar kad šalies Prezidentas jį pažeidė *tada*, kai nesuteikė pareiškėjams malonės netrukus po nuteisimo, jiems dar nepadarius jokios reabilitacijos pažangos. Teisės pažeidimai yra teisiniai faktai. Juos įvykdo konkretūs subjektai konkrečiu laiku. Išeitų, kad šių dviejų pareiškėjų (kaip ir pareiškėjo *Lászlo Magyar* byloje) atžvilgiu Konvencijos 3 straipsnio pažeidimus nacionalinės institucijos (teismai? Prezidentas? o gal įstatymų leidėjas, nustatęs netinkamą teisinį reguliavimą? o gal visos šios institucijos kiekviena savaip?) padarė dar *Kafkaris* eroje, kai pats EŽTT atitinkamų sprendimų ne tik nelaikė pažeidimais, bet ir juos *expressis verbis* aprobuodavo kaip atitinkančius minėto straipsnio reikalavimus. Tai nutylėdamas, Teismas dar labiau provokuoja tokio pobūdžio klausimus⁵³. O juk kaip tik *T. P. ir A. T.* tipo bylose Teismas turi ir progą, ir būtinybę pasisakyti apie jo sprendimų (šiuo atveju *Vinter ir kitų* sprendimo) *erga omnes* poveikį. Vengrijos atžvilgiu tą reikėjo padaryti dar *Lászlo Magyar* byloje, nes ankstesnis sprendimas *Törköly* byloje šios šalies Vyriausybė neabejotinai klaidino. *Matiošaičio ir kitų* bylos⁵⁴ kontekste tai bus ne mažiau aktualu Lietuvai, nors jai, kitaip nei Vengrijai (ar Bulgarijai, apie kurią netrukus), EŽTT nebuvo tiesiogiai pasiuatęs signalo, kad jos nacionalinis teisinis reguliavimas yra nepriekaištingas.

Kita valstybė, kuriai ankstesnė palanki EŽTT jurisprudencija po *Vinter ir kitų* bylos grįžo bumerangu, – Bulgarija. 2014 m. byloje *Harakchiev ir Tolumov prieš Bulgariją*⁵⁵, priešingai nei *Iorgov* (nr. 2) byloje⁵⁶, Prezidento (Viceprezidento) malonės Teismas dabar jau nelaikė veiksminga „teisės į viltį“ užtikrinimo priemone. Be to, jis sukritikavo taikytą nacionalinį teisinį reguliavimą kaip „miglotą“ (čia įžvelgtina paralelė su *Vinter ir kitų* sprendimu, sukritikavusiu Anglijos ir Velso teisinį reguliavimą kaip „neaiškų“), stokojantį ir formalų, ir neformalių procedūrinių saugiklių. Išties, tas reguliavimas buvo dažnai keičiamas, jis stokojo stabilumo,

⁵² *Murray prieš Nyderlandus* ([DK], nr. 10511/10, 2016 m. balandžio 26 d.).

⁵³ Žr. šio straipsnio autoriaus atskirąją nuomonę toje byloje.

⁵⁴ 7 išnaša *supra*.

⁵⁵ *Harakchiev ir Tolumov prieš Bulgariją* (nr. 61199/12, 2014 m. liepos 8 d.).

⁵⁶ 30 išnaša *supra*.

matyt, ir aiškumo. Bet visa ta byla (tiksliau, jos dalis, skirta laisvės atėmimui iki gyvos galvos) faktiškai buvo ne dėl konkrečių pareiškėjų situacijos (kaip ir *Vinter ir kitų* byloje, jie neginčijo paskirtos bausmės proporcingumo ir netvirtino, kad jau yra išnykę legitimūs penologiniai pagrindai juos kalinti), bet dėl taikomos teisės kokybės. Kita vertus, *Harakchiev ir Tolumov* byloje Vyriausybės gynimasi nuo kaltinimo Konvencijos 3 straipsnio pažeidimu šiek tiek, matyt, sunkino tai, kad to straipsnio pažeidimas buvo nustatytas ir dėl nežmoniškų, žmogaus orumą žeminančių pareiškėjų kalinimo sąlygų. Bet svarbiausia buvo tai, kad Bulgarijos (kaip ir Vengrijos) teisė nebegalėjo būti laikoma atitinkančia prieš metus suformuluotus *Vinter* kriterijus. *Harakchiev ir Tolumov* byla nagrinėjusi kolegija buvo atviresnė nei (kita kolegija) *Lászlo Magyar* byloje: ji atvirai pripažino, kad po *Vinter ir kitų* sprendimo nebegali vadovautis *Iorgov* (nr. 2) nuostatomis. Taigi (nors tai neišsakyta taip tiesiai) *Iorgov* (nr. 2) doktrina yra įveikta. Beje, *T. P. ir A. T.* sprendime⁵⁷ Teismo prisipažinimas nebegalint remtis *Törköly* argumentais palydėtas nuoroda į atitinkamą minėtą (kitos kolegijos) prisipažinimą *Harakchiev ir Tolumov* sprendime. Atvirumas geriau už nutylėjimą ir geriau vėliau negu niekad. Bet ligi šiol tokio pri(si)pažinimo nėra išsakyti Didžioji Kolegija, iš kurios vyriausybės būtų legitimu laukti bendro pareiškimo *urbi et orbi*, kad po *Vinter ir kitų* sprendimo *Kafkaris* doktrina yra praeitis (arba, švelniau tariant, kad ji jau yra reinterpretuota taip, jog kai kurios jos nuostatos nebetaikytinos). Būtų idealu, jei tai būtų buvę padaryta pačiame *Vinter ir kitų* sprendime, bet *Kafkaris* sprendimas jame cituojamas taip, tarsi jo doktrina nebūtų iš esmės pakeista. Maža to, vėlesnėse bylose⁵⁸ *Kafkaris* ir *Vinter* doktrinos cituojamos pagret kaip viena kitą papildančios, o tai klaidina.

Vis dėlto santykinė nenuoseklumo arba neryžtingumo ar dar kokių nors aplinkybių nulemta atvirumo stoka suklaidino toli gražu ne visas ET valstybes nares (apie Lietuvą vėliau). Antai Slovakijai pavyko laimėti bylą *Čačko prieš Slovakiją*⁵⁹ dėl pareiškėjui paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės iš esmės dėl to, kad netrukus po jos paskyrimo toje šalyje buvo įvesta reguliari tokių bausmių teisminė peržiūra – pirmąkart praėjus 25 metams nuo bausmės atlikimo pradžios su galimybe nuteistuosius paleisti į laisvę lygtinai. Tad nors tada, kai pareiškėjui buvo paskirta ši bausmė, jo „teisės į viltį“ užtikrinimas neatitiko *Vinter* standartų, Slovakija „pasitaisė“, todėl nenustatytas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas. Beje, ši šalis „pasitaisė“ dar *Kafkaris* eroje – dar prieš *Vinter ir kitų* sprendimą, taigi anksčiau nei pats Strasbūro Teismas. Nors šiaip jau retroaktyvi teisėkūra menkai dera (dažniausiai visai nedera) su teisės viešpatavimo kanonais, esama ir išimčių iš bendro retroaktyvumo draudimo (kaip antai *lex benignior retro agit*)⁶⁰. EŽTT praktikoje valstybės atsakovės „pasitaisymas“ dar iki atitinkamos bylos nagrinėjimo (dar geriau – iki peticijos perdavimo šios valstybės vyriausybei) ne taip jau retai pasirodo esąs pakankamas pagrindas nutraukti tų peticijų nagrinėjimą (išbraukti jas iš Teismo bylų sąrašo). Pavyzdžiui, Teismas yra atmetęs peticijas, kuriose pareiškėjai skundėsi, kad nacionalinė teisė nenumatė Konvencijos 13 straipsnio reikalaujamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės, kuria jie būtų galėję pasinaudoti prieš kreipdamiesi į Strasbūro Teismą, nes nustatė, kad iki bylos nagrinėjimo

⁵⁷ 10 išnaša *supra*.

⁵⁸ Pvz., *Murray prieš Nyderlandus* (52 išnaša *supra*).

⁵⁹ *Čačko prieš Slovakiją* (nr. 49905/08, 2014 m. liepos 22 d.).

⁶⁰ Plačiau žr. Sampford, C. *Retrospectivity and the Rule of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006. Taip pat žr. Kūris, E. (moksl. red.). *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*. Šiauliai: Titnagas, 2015 (I dalis).

atitinkamos tokia priemonė atitinkamos valstybės teisėje atsirado⁶¹ arba jei nacionaliniai teismai reinerpretavo galiojančią teisę taip, kad dabar jau galima laikyti, kad tokia priemonė yra⁶². Bet grįžkime prie EŽTT bylų dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos.

Prieštaringesnė nei *Čačko prieš Slovakiją*⁶³, bet valstybei atsakovei taip pat palankiai pasibaigusi byla buvo *Bodein prieš Prancūziją*⁶⁴. Šios šalies teisė laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūrą numatė praėjus 30 metų nuo įkalinimo. EŽTT nenustatė Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo įvertinęs tai, kad, atmetus ketverius metus, kuriuos pareiškėjas praleido sulaikytas iki nuteisimo, minėtas 30 metų laikotarpis sutrumpėjo iki 26 metų, taigi buvo labai arti rekomenduojamų 25 metų. Žinoma, galima būtų klausti, ką būtų nusprendęs Teismas, jei kaltinamasis iki nuteisimo būtų buvęs sulaikytas, tarkime, tik metus ar net trumpiau (arba, priešingai, kokius septynetą aštuonetą metų, bet tokiu atveju kultų abejonė, ar galimai per ilgas kalinimas iki teismo atitinka Konvencijos 3 straipsnį), bet tą svarstyti būtų galima tik spekuliatyviai. Kita vertus, EŽTT sprendimuose ne visada (kaip *Vinter ir kitių* sprendime) aiškiai nurodoma, kad 25 metai turi būti praėję nuo bausmės paskyrimo, todėl kai kas gali šį terminą

⁶¹ *Ümmühan Kaplan prieš Turkiją* (nr. 24240/07, 2012 m. kovo 20 d.). Po to, kai Turkijai buvo pritaikyta vadinamojo pilotinio sprendimo procedūra (pagal Teismo reglamento 61 taisyklę; apie pilotinius sprendimus ir ypač šios sąvokos vartojimą žr. 82 išnašą *infra*), buvo pakeisti šios šalies įstatymai: buvo įvesta nauja priemonė, leidžianti pagrįstai tikėtis, kad Turkijos teismai ims nagrinėti asmenų skundus dėl tariamai per ilgos bylų nagrinėjimo trukmės ir kad tokie skundai gali būti patenkinami (nukentėjusiems asmenims bus atlyginta už patirtus praradimus). EŽTT toliau nagrinėjo tas peticijas dėl bylų nagrinėjimo trukmės, kurios jau buvo perduotos Turkijos Vyriausybei, bet kitos peticijos buvo atmetos kaip paduotos pareiškėjams neišnaudojus visų nacionalinių teisinės gynybos priemonių (nors akivaizdu, kad tos priemonės atsirado vėliau). Tokios fikcijos pritaikymas leido Teismui siek tiek sumažinti savo šiaip jau racionalumo ribas peržengiantį darbo krūvį ir palengvinti lenktynes su laiku, kai jis pats nespėja išnagrinėti bylų per protinę laiką. Kita vertus, pareiškėjai naujų praradimų taip pat neturėtų patirti, nes jų skundai – kaip ir suponuoja Konvencijos subsidiarumo principas – gali būti deramai išnagrinėti ir net patenkinti nacionaliniu lygmeniu (vadinasi, greičiau), o jei to nebūtų padaryta, jie vis tiek gali kreiptis į EŽTT.

⁶² *Savickas ir kiti prieš Lietuvą* (nr. 66365/09, 12845/10, 28367/11, 29809/10, 29813/10 ir 30623/10, sprendimas dėl priimtumo, 2013 m. spalio 15 d.). Toje byloje šeši pareiškėjai (penki Lietuvos teisėjai ir vieno teisėjo našlė) skundėsi dėl esą padarytų Konvencijos 6 str. (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) pažeidimų. Jie teigė, kad jų administracinių bylų dėl atlyginimų sumažinimo 1999–2003 m. nagrinėjimo trukmė buvo pernelyg ilga, o bylas nagrinėję teismai buvę šališki (pareiškėjai taip pat skundėsi tariamais Konvencijos 13 straipsnio, o kai kurie – ir Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnio pažeidimais). Jų bylų nagrinėjimas administraciniuose teismuose truko vidutiniškai apie devynerius metus; be abejo, tokią trukmę sunku pateisinti. Tačiau pareiškėjai nesikreipė į Lietuvos teismus dėl žalos atlyginimo už pernelyg ilgą proceso trukmę pagal Civilinio kodekso 6.272 straipsnį. EŽTT pažymėjo, kad iki tol, nagrinėdamas su proceso trukme susijusias bylas prieš Lietuvą, ieškinio pagal minėtą Civilinio kodekso nuostatą jis nebuvo pripažinęs Konvencijos požiūriu veiksminga teisinės gynybos priemone, nes ši priemonė stokojo teisinio tikrumo. Tačiau apibendrinęs Vyriausybės *Savicko ir kitių* byloje pateiktą Lietuvos teismų formuojamą praktiką bylose dėl žalos, patirtos dėl pernelyg ilgo proceso, atlyginimo, Teismas nusprendė, kad dabar ta priemonė (galimybė reikalauti žalos atlyginimo bylose dėl per ilgo bylų nagrinėjimo pagal minėtą straipsnį) yra pakankamai teisiškai aiški ir laikytina veiksminga. Tokį Strasbūro Teismo pozicijos pakeitimą nulėmė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 6 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-7/2007. EŽTT, atsižvelgęs į precedento reikšmę Lietuvos teisėje, pareiškė esąs pasirengęs pripažinti, kad ir kiti teismai laikysis šios Aukščiausiojo Teismo suformuotos praktikos. Pareiškėjų skundai dėl jų teigimu, per ilgos proceso trukmės buvo pripažinti nepriimtinais (kiti skundai buvo atmeti kaip „aiškiai nepagrįsti“).

⁶³ 59 išnaša *supra*.

⁶⁴ *Bodein prieš Prancūziją* (nr. 40014/10, 2014 m. lapkričio 13 d.).

skaičiuoti ir nuo įkalinimo pradžios (juk įtariamąjį, kuriam gresia laisvės atėmimas iki gyvos galvos, paprastai suima ir įkalina anksčiau nei nuteisia). *Bodein* byloje kolegija (kaip ir kita kolegija *Törköly* byloje) griežėsi aritmetinės ekvilibristikos, antraip jai būtų tekę vertinti nacionalinių įstatymų kokybę ir pamatyti, kad skirtumas tarp 25 ir 30 metų didesnis nei tarp 25 ir 26 metų. Bet nėra vienareikšmio atsakymo į klausimą, ar „teisė į viltį“ labiau užtikrintų 30 metų nuo įkalinimo, kai kalinimas iki bausmės paskyrimo išsitęsė iki kelerių metų, ar 25 metai nuo nuteisimo, kai asmuo iki tol buvo kalinamas tik trumpai. *Bodein* sprendimas rodo, kad EŽTT jurisprudencijos rekomenduojamas 25 metų laikotarpis nėra absoliučiai griežtas, o bylas vis dar galima išspręsti vertinant ne (vien) taikomos teisės kokybę, bet konkrečių pareiškėjų situaciją; o iš *Čačko* sprendimo matyti, kad, vertinant „teisės į viltį“ užtikrinimą nuteisimo metu, galima išvengti kraštutinio formalizmo.

Naujausios „povinterinės“ bylos – jau minėta *Murray prieš Nyderlandus*⁶⁵, *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę*⁶⁶, *Harkins prieš Jungtinę Karalystę*⁶⁷ ir nekart minėta *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*. Tris pirmąsias išnagrinėjo Didžioji Kolegija. Po *Vinter ir kitų* sprendimo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmei skirtos jurisprudencijos raida atrodė tapusi iš esmės vienkryptė, tačiau kai kurios iš šių bylų rodo, kad tam tikrais atžvilgiais taip nėra.

Murray byloje kalėti iki gyvos galvos nuteistas pareiškėjas, kalėjęs Nyderlandų Kiurasao ir Arubos salose Karibų jūroje, skundėsi, kad jam paskirtos bausmės *de facto* nebuvo galima sušvelninti. Tiesa, galimybė ją sušvelninti *de jure* buvo sudaryta netrukus po pareiškėjo peticijos padavimo EŽTT. Kai byla buvo nagrinėjama, pareiškėjas jau buvo miręs; bylinėjimąsi tęsė jo giminės. Dar iki nuteisiant pareiškėjui reikėjo gydymo (įskaitant psichologinę ir psichiatrinę pagalbą), bet jį nuteisus jo sveikata nebuvo tikrinama, nors patikrinimo rezultatai, matyt, būtų leidę jį paleisti į laisvę gailestingumo sumetimais. Pareiškėjo prašymai paleisti į laisvę buvo netenkinami motyvuojant galimu recidyvu. Teismo vertinimu, netikrinant pareiškėjo sveikatos ir (dėl to) neteikiant jam deramos psichologinės bei psichiatrinės pagalbos, buvo pakirstos jo rehabilitacijos galimybės, vadinasi, jo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės *de facto* nebuvo galima sušvelninti. Tai nustatęs Teismas toliau nesiaiškino, ar ta bausmė buvo nesušvelninama dar ir *de jure*, taigi nesiėmė vertinti tose salose galiojusių įstatymų kokybės. Jis pakartojo seną nuostatą, kad paskirtų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių peržiūrą valstybių nuožiūra gali atlikti ir teisminė, ir vykdomoji valdžia, ir priminė, kad *Kafkaris* byloje Prezidento malonė buvo pripažinta suderinama su iš Teismo jurisprudencijos kylančiais reikalavimais, bet kartu įtvirtino dar ir reikalavimą (tik iš dalies laikytiną nauju, nes išrutuliotą iš ankstesnių „povinterinės“ eros sprendimų nuostatų), kad, užtikrinant nuteistojo kalėti iki gyvos galvos teisę žinoti, kada ir kokiomis sąlygomis jam bus galima kreiptis dėl bausmės sušvelninimo, jam turi būti „nurodomi motyvai“, o tai užtikrintų „teisminės peržiūros prieinamumas“. Apkarpytą, superlakonišką reikalavimą „nurodyti motyvus“ ir užtikrinti „teisminės peržiūros prieinamumą“, paimtą atskirai, galima suprasti ir aiškinti įvairiai (kieno motyvai? kas juos turi nurodyti? kieno peržiūros turi būti galima siekti?), bet iš argumentavimo visumos matyti, kad pasirinktas plačiausias aiškinimo variantas: ne tik turi būti iš anksto nustatyti ir viešai žinomi kriterijai, kuriuos atitinkantys nuteistieji laisvės atėmimu iki gyvos galvos būtų laikomas tokiais, kurių tolesniam kalinimui jau yra išnykę legitimūs penologiniai pagrindai, bet ir kiekvieną kart, kai nepatenkinamas tokio

⁶⁵ 52 išnaša *supra*.

⁶⁶ 11 išnaša *supra*.

⁶⁷ *Harkins prieš Jungtinę Karalystę* ([DK], nr. 71537/14, sprendimas dėl priimtumo, 2017 m. sausio 17 d.).

kalinio prašymas sušvelninti bausmę, taip pat ir suteikiant malonę, turi būti nurodomi *prašymo netenkinimo motyvai*; be to, ir minėtų kriterijų nustatymą arba taikymą, ir prašymo netenkinimo motyvus turi būti įmanoma ginčyti teisme. Įtvirtindama tokią „teisminės peržiūros prieinamumo“ sampratą ir postuliuodama jo teisminio užtikrinimo būtinumą, Didžioji Kolegija pasirėmė, be kita ko, *Lászlo Magyar* ir *Harakchiev ir Tolumov* (taigi ne pačios Didžiosios Kolegijos) sprendimais. Antai *Lászlo Magyar* sprendime lyg tarp kitko užsimenama, o iš tikrųjų netiesiogiai kritikuojama, kad Vengrijos institucijos, įskaitant Prezidentą ir teisingumo ministrą, neprivalo nurodyti malonės prašymo netenkinimo motyvų.

Ką toks reikalavimas palieka iš antrojo etapo byloje šen bei ten vis dar primenamo *Kafkaris* doktrinos patikinimo, kad malonės nuteistajam suteikimo galimybė, nors nėra kitų legislatyvinų instrumentų, tebėra (?) suderinama su iš Teismo jurisprudencijos kylančiais reikalavimais? Ničnieko. O jei anksčiau paminėtą *Lászlo Magyar* sprendime išsakytą kritiką vertinsime ne kaip vienkartinį ekscesą, bet užuominą apie doktrininį standartą, tai toks požiūris iš esmės keistų malonės sampratą, žinomą nuo bibliinių ir gladiatorių laikų. Malonė *per definitionem* neturi būti motyvuojama – antraip ji nebus malonė. Jos suteikimas yra dovanojimo ir gailestingumo (atleidimo, pasigailėjimo, palankumo) aktas, o atleidimas (ne vien nusikaltimų) nebūtinai turi būti užtarnautas. Todėl malonės nesuteikimo (kaip ir suteikimo) aktų paprastai negalima ginčyti teisme. Galima pasakyti ir kategoriškiau: tokios subjektinės teisės, kaip „teisė į malonę“ *išvis nėra*; ši nesama „teisė“ negali užtikrinti nei „teisės į viltį“, nei jokios kitos teisės. Šiuo atžvilgiu bene svarbiausias *ratio*, kuriuo grindžiamas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo nenustatymas *Kafkaris* byloje, esą kalinčiojo „teisė į viltį“ užtikrina jo galėjimas sulaukti malonės, vertintinas kritiškai (todėl jo atsisakymas *Vinter* doktrinoje laikytinas pagrįstu). Bet kritiškai vertintina ir *Lászlo Magyar* sprendime išsakyta kritika Vengrijai, kad jos institucijos neprivalo nurodyti malonės prašymo netenkinimo motyvų, ir *Harakchiev ir Tolumov* sprendime išsakyta kritika malonės teikimą Bulgarijoje reglamentuojančių aktų „miglotumui“, nestabilumui bei procedūrinių saugiklių stokai. Ir *Kafkaris* sprendimo *ratio*, ir minėti priekaištai gali atrodyti pakankamai svarūs, ypač juos vertinant izoliuotai ir ignoruojant jų abipusį vienas kito neigimą. Tačiau abu šie argumentai – tai dvi vienos monetos pusės, o ta moneta – netikras pinigas. Jos aversė malonės lūkestis vaizduojamas kaip subjektinė teisė, o reverse malonės suteikimas (dovanojimas) – kaip tą teisę atitinkančios pareigos įvykdymas. Bet niekas neturi pareigos, juo labiau teisinės, kam nors ką nors dovanoti (atleisti, pasigailėti), o jei dovanoja (arba ne), neprivalo to motyvuoti. Jei privalo motyvuoti (=aiškintis), tai ne dovanojimas tikrąja šio žodžio reikšme⁶⁸.

Malonės (kurią paprastai teikia valstybės vadovas ar kitas jo vardu ar pavedimu veikiantis pareigūnas) institutas yra konstitucinis institutas (Lietuvos atveju jis įtvirtintas Konstitucijos 84 straipsnio 23 punkte). Tiesmukas *Murray* reikalavimo motyvuoti malonės nesuteikimą perkėlimas į nacionalinę teisę suponotų intervenciją į atitinkamos šalies konstituciją, gal ir konstitucinio reguliavimo visumos išbalansavimą. Tai aktualu ir Lietuvai, kur Respublikos

⁶⁸ Teoriškai turbūt galima svarstyti, kad prašantysis malonės turi subjektinę teisę tikėtis ir reikalauti, jog jo prašymas būtų svarstomas. Bet reikia turėti galvoje situaciją, susiklosčiusią Lietuvoje 1996–1998 m., Respublikos Prezidentui paskelbus, kad jis nesvarstysias nuteistųjų mirties bausmės malonės prašymų, kol įstatymu nebus nustatytas mirties bausmės vykdymo moratoriumas arba priimtas naujasis Baudžiamasis kodeksas, kuriame „galutinai“ būtų išspręstas mirties bausmės klausimas. Šis faktinis moratoriumas tęsėsi, iki Konstitucinis Teismas pripažino tuometinio Baudžiamojo kodekso nuostatą, numačiusią mirties bausmę, prieštaraujančią Konstitucijai. Šitaip paradoksaliai – Respublikos Prezidentui delsiant patenkinti prašančiųjų „subjektinės teisės“ į malonės prašymų svarstymą – buvo apginta jų teisė į gyvybę.

Prezidentas, turintis išimtinių konstitucinių įgaliojimų teikti malonę, ją teikia (arba ne) nenurodydamas motyvų: jei malonė suteikiama, išleidžiamas atitinkamas dekretas neaiškinant, kodėl ji suteikta, o jei nesuteikiama, neišleidžiamas nė dekretas, ką jau kalbėti apie motyvų dėstymą. Respublikos Prezidentui patariančios Malonės komisijos dokumentai, iš kurių gal bent šiek tiek paaiškėtų malonės nesuteikimo motyvai, prašytojui neprieinami. Kita vertus, jei šalyse, kuriose laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sušvelninimo galimybę anksčiau (o gal ir vis dar) užtikrino vien malonės institutas, yra įvedama *Vinter* kriterijus atitinkanti teisminė (ar teismo kontroliuojama) bausmių peržiūra, nuogastavimas, kad EŽTT imtųsi priekabiai tikrinti dar ir malonės reglamentavimo kokybę, tikriausiai būtų perdėtas: laimėti bylai Strasbūro Teisme (taikomos teisės kokybės aspektu) turėtų pakakti minėtos peržiūros. Tad ją įvedus gali ir neprireikti reformuoti malonės instituto – bent jau dėl hipotetinio EŽTT spaudimo. Jei vis dėlto ji nebūtų įvesta, malonės instituto nepakaks. Prie šito dar teks grįžti.

Antrajame „teisės į viltį“ į(si)tvirtinimo EŽTT jurisprudencijoje etape, kur šiaip jau einama *Vinter ir kitų* nurodyta kryptimi, būta ir zigzagų. Vienas jų – byloje *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę*. Pareiškėjas 1984 m. buvo įkalintas iki gyvos galvos už tris žmogžudystes, išžaginimą ir vagystę su įsilaužimu. Jam buvo nustatyta aštuoniolikos metų minimali kalinimo trukmė (angl. *minimum tariff*). Po to jis galėjo prašyti būti paleistas į laisvę lygtinai, tačiau pagal to meto įstatymus ši bausmė buvo pakeista visaverčiu įkalinimu iki gyvos galvos. Didžioji Kolegija (o anksčiau ir septynių teisėjų kolegija) balsų dauguma (keturiolika prieš tris) nustatė Konvencijos 3 straipsnį nebuvus pažeistą. Tuo ji nuliūdino ir papiktino „teisės į viltį“ protagonistus⁶⁹. Tokiam sprendimui lemiamą įtaką turėjo tai, kad po *Vinter ir kitų* bylos Anglijos ir Velso Apeliacinis Teismas įpareigojo Teisingumo sekretorių įgyvendinti savo įgaliojimus sprendžiant dėl nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos „toku būdu, kad nebūtų pažeista Konvencija“ – tai išplaukia iš bendro Žmogaus Teisių Akto, kuriuo EŽTK buvo inkorporuota į Jungtinės Karalystės teisės sistemą, reikalavimo nacionalinę teisę aiškinti Konvencijai palankiu būdu). Šis teismas papildomai išaiškino bausmių peržiūros apimtį bei pagrindus ir nurodė, kad nuteistasis kalėti iki gyvos galvos turi būti paleistas į laisvę, jei jo tolesnis kalinimas nebėra pateisinamas⁷⁰. Nacionaliniai teismai atvirai nesutiko su *Vinter ir kitų* sprendimu: jų kritišku vertinimu, EŽTT klaidingai suprato ir aiškino nacionalinę teisę. EŽTT taikiai ir diplomatiškai pripažino, kad nacionaliniai teismai išskleidė abejones dėl Anglijos ir Velso teisinio reguliavimo „neaiškumo“. O juk šiuo „neaiškumu“, t. y. baudžiamosios politikos dokumento neatitiktimi teisei, kaip ją dabar išaiškino Apeliacinis Teismas, buvo grindžiamas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo nustatymas *Vinter ir kitų* byloje. Nuo tada niekas nepakito nei Anglijos ir Velso baudžiamojoje politikoje, nei teisėje, išskyrus tai, kad aukštas nacionalinis teismas sukritikavo *Vinter ir kitų* sprendimą; jis paaiškino, kad politikos dokumentas nepanaikina įstatymo, aiškinamo ir taikomo Konvencijai palankiu būdu, tačiau įstatymų kokybė, iki tol buvusi nepatenkinama, dabar jau tapo patenkinama⁷¹. Užbėgant už akių tolesniam dėstymui, vargu ar tai gali paguosti Lietuvą, nes jos teisėje išvis nenumatyta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių peržiūra, tad nėra kaip ją aiškinti Konvencijai palankiu būdu.

⁶⁹ Viename komentare klausiama: „Ar teisė į viltį turi vilties?“. Dzehtsiarou, K. “Is there Hope for the Right to Hope?” < <https://verfassungsblog.de/is-there-hope-for-the-right-to-hope>>.

⁷⁰ Ian McLoughlin ir Lee William Newell prieš Karalienę [2014] EWCA Crim 188.

⁷¹ Labai kritišką šio sprendimo (ypač *Matiošaičio ir kitų* bylos kontekste) vertinimą žr.: Pettigrew, M. “Politics, Power and Parole in Strasbourg: Dissociative Judgment and Differential Treatment at the European Court of Human Rights”. *International Comparative Jurisprudence*, 2018, vol. 4, issue 1.

Kitas zigzagas – 2017 m. byla *Harkins prieš Jungtinę Karalystę*⁷². Pareiškėjas, šios šalies pilietis, turėjo būti išduotas JAV ir ten teisiamas už pirmojo laipsnio žmogžudystę. Jis skundėsi, kad jei būtų išduotas JAV ir teisiamas Floridos valstijoje (joje buvo įvykdytas nusikaltimas), jam grėstų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, kurios nebūtų galima sušvelninti paleidžiant jį į laisvę lygtinai (JAV diplomatiniais kanalais patikino Jungtinės Karalystės Vyriausybę tik dėl to, kad nebus siekiama kaltinamąjį nubausti mirties bausme). Ši byla ypatinga, net unikali, nes pareiškėjas dėl to paties dalyko į Strasbūro Teismą kreipėsi jau antrą kartą. 2012 m. *Harkins ir Edwards* byloje⁷³ EŽTT nusprendė, kad pareiškėją išdavus JAV, Konvencijos 3 straipsnis nebūtų pažeistas. Bet tai buvo „ikivinterinėje“ eroje ir iki *Trabelsi* bylos⁷⁴. Teismas argumentavo šitaip: įvykdydamas nusikaltimą, pareiškėjas buvo pilnametis (jam buvo dvidešimt vieni); jam nebuvo diagnozuota jokia psichinio susirgimo; nusikaltimą sunkino ta aplinkybė, kad auka nužudyta vykdant ginkluotą apiplėšimą; pareiškėją privalomai nubaudus nesušvelninama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, jo kalinimas vis tiek „galėtų būti“ pateisinamas visą likusį gyvenimą; paaiškėjus, kad taip nėra, Floridos gubernatorius ir Vykdamosios valdžios malonės komisija (angl. *Florida Board of Executive Clemency*) „iš principo“ galėtų sušvelninti bausmę. Tokie spekuliatyvūs „galėtų būti“ ir „iš principo“ sunkiai įsivaizduojami „povinterinėje“ eroje (norėtusi sakyti „neįsivaizduojami“, bet, kaip netrukus pamatysime, kartais ima ir įvyksta būtent tai, kas neįsivaizduojama). Paskelbus *Vinter ir kitų* sprendimą, pareiškėjas vėl ėmėsi žygių užkirsti kelią savo ekstradicijai, bet Aukštasis Teismas neatnaujino proceso. Pareiškėjui liko vienas kelias – į Strasbūrą. EŽTT jo antrąją peticiją pripažino „aiškiai nepagrįsta“, nes ji „pagal savo esmę [buvo] tokia pati, kurią Teismas jau svarstė“ (Konvencijos 35 straipsnio § 2 b) punktas). Teismas atmetė pareiškėjo argumentą, kad pasikeitusią EŽTT jurisprudenciją reikėjo laikyti „bylai reikšmingais naujais duomenimis“. „Bylai reikšmingų naujų duomenų“ klauzulę Teismas interpretavo siaurai – kaip apimančią naują faktinę informaciją, o ne naujus teisinius argumentus. Toks aiškinimas faktiškai neleidžia Teismui peržiūrėti savo sprendimų. Pasak EŽTT, jo jurisprudencija nuolat vystosi; jei dėl šio vystymosi būtų galima peržiūrėti „galutinius“ (t. y. įsiteisėjusius) sprendimus, juos nuolat ginčytų ir bylas pralaimėję pareiškėjai, ir jas pralaimėjusios vyriausybės; be to, peržiūrint „galutinius“ sprendimus dėl to, kad pasikeitė Teismo jurisprudencija, būtų pakirstas teisinis tikrumas. Šie argumentai neatrodo neracionalūs. Vis dėlto *šio konkrečiau* pareiškėjo skundo dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo atveju Teismas 2017 m. veikiau atsisakė vykdyti teisingumą, prisidengęs bendro pobūdžio argumentais, nesusijusiais su to pareiškėjo situacija, o ne vykdė teisingumą pagal jau ketveri metai puoselėjamą Konvencijos 3 straipsnio turinio sampratą.

MATIOŠAIČIO IR KITŲ BYLOS PAMOKOS

Hutchinson sprendimas⁷⁵ buvo priimtas prieš, o *Harkins*⁷⁶ – po *Matiošaičio ir kitų* bylos išnagrinėjimo⁷⁷. Juose abiejuose, kiekviename savaip, buvo žengta į šalį nuo *Vinter* krypties, o

⁷² 67 išnaša *supra*.

⁷³ 42 išnaša *supra*.

⁷⁴ 10 išnaša *supra*.

⁷⁵ 11 išnaša *supra*.

⁷⁶ 67 išnaša *supra*.

⁷⁷ 7 išnaša *supra*.

Matiošaičio ir kitų sprendimas, kuriuo pripažinta, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 3 straipsnį šešių pareiškėjų atžvilgiu (kaip minėta, dar dvi peticijos buvo išbrauktos iš Teismo bylų sąrašo), nuo jos nenukrypo. Šis sprendimas nelaikytinas netikėtu. Be abejo, jį nuspėjo ir Vyriausybė⁷⁸: Lietuvos teisei neužtikrinant veiksmingos galimybės nuteistiesiems iki gyvos galvos prašyti bausmės sušvelninimo, „povinterinė“ EŽTT jurisprudencija neleido tikėtis kitokio teisinio rezultato, jis buvo prognozuojamas net nevertinant pareiškėjų rehabilitacijos pažangos – jos mažiausiai šeši iš penkių bylų laimėjusiųjų akivaizdžiai nebuvo padarę. Pagal *Vinter* doktriną ir metodologiją kalbamojo pažeidimo nustatymą pagrindžia ne teisės nuostatų taikymas pareiškėjui, bet netinkama teisinio reguliavimo kokybė. Iš *Hutchinson* sprendimo (net jei jo argumentai nelabai įtikina) išplaukia, kad reguliavimo kokybė gali net pagerėti teismams naujai išaiškinus formaliai nepakeistas statutinės teisės nuostatas. Bet reikia, kad būtų ką aiškinti. Legislatyvinės omisijos dažniausiai neįmanoma ne tik taikyti, bet ir aiškinti Konvencijai palankiu būdu.

Aptariamoje byloje visi šeši pareiškėjai kalėjo už nužudymus sunkinančiomis aplinkybėmis (kai kurie ir už kitus nusikaltimus). Trys iš jų buvo nuteisti mirties bausme: vienam Respublikos Prezidentas suteikė malonę ir pakeitė mirties bausmę įkalinimu iki gyvos galvos, o kitiems dviem ji buvo pakeista įkalinimu iki gyvos galvos po to, kai 1998 m. mirties bausmė buvo pripažinta antikonstitucine. Nė vienas (kaip ir pareiškėjai ankstesnėse bylose) neginčijo jiems paskirtų bausmių griežtumo ir neteigė, kad jų atveju jau nebuvo legitimų penologinių pagrindų juos toliau laikyti įkalintus. Jie skundėsi, kad jiems paskirtos bausmės negalima sušvelninti. Lietuvos teisė iš tikrųjų nenumato tokių kalinių teisės kreiptis dėl lygtinio paleidimo. Jiems taip pat dar nė kart nebuvo pritaikyta amnestija. Lietuvos teisėje numatytas atleidimas nuo bausmės dėl nepagydomos ligos (gailėstingumo sumetimais) buvo taikytas kai kuriems kitiems nuteistiesiems kalėti iki gyvos galvos (ne pareiškėjams), tačiau, kaip matyti iš *Ocalan* (nr. 2) sprendimo⁷⁹, ši galimybė nepripažįstama užtikrinančia išlaisvinimo perspektyva. EŽTT visas šias galimybes pripažino nepakankamomis nuteistųjų iki gyvos galvos „teisei į viltį“ užtikrinti.

Bene daugiausia dėmesio sprendime skirta malonės institutui. Nuteistieji iki gyvos galvos, atlikę bent dešimt metų paskirtos bausmės, turi teisę pateikti malonės prašymą Respublikos Prezidentui, o praėjus šešiams mėnesiams po prašymo nagrinėjimo ir nepatenkinimo gali prašyti malonės pakartotinai. Teismas pažymėjo, kad Lietuvos teisėje Respublikos Prezidento malonė buvo įtvirtinta nuo pat 1993 m., o jos suteikimo kriterijai nekito, išskyrus esminį palengvinimą jos prašantiems asmenims: laikotarpis po nuteisimo, kuriam suėjus leidžiama prašyti malonės, buvo sutrumpintas nuo dvidešimties iki dešimties metų. Respublikos Prezidento malonė nėra vien teorinė galimybė: 2012 m. ji buvo suteikta vienam nuteistajam, kuriam įkalinimas iki gyvos galvos buvo pakeistas terminuotu 25 metų laisvės atėmimu. Vis dėlto Strasbūro Teismui šio vieno atvejo nepakako pripažinti, kad Lietuvoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę galima sušvelninti ne tik *de jure*, bet ir *de facto*, nes (kaip jau minėta) netenkinant malonės prašymo nenurodomi jo netenkinimo motyvai, be to, nesuteikdamas malonės Respublikos Prezidentas išvis neišleidžia dekreto. Kaip (tiksliau, ar) tokia praktika dera su imperatyvia Konstitucijos 85 straipsnio nuostata, kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus (malonės nesuteikimas juk taip pat yra įgaliojimų įgyvendinimas), leidžia aktus-dekretus, būtų atskiras įdomus klausimas, kuris čia nenagrinėjamas (o Strasbūro Teismui jis nė neturi rūpėti).

⁷⁸ Specialistai tikrai numatė (net iki *Vinter ir kitų* sprendimo), bet ar sprendimų priėmėjai jų klausė? Žr. Aginskaitė, S. „Ar bausmė iki gyvos galvos turi prasmę?“ <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-04-01-ar-bausme-iki-gyvos-galvos-turi-prasme/79745>>.

⁷⁹ 19 išnaša *supra*.

Malonės nesuteikimo motyvai nepaaiškėja ir iš Malonės komisijos veiklos: viena vertus, jos posėdžių medžiaga ir kiti dokumentai prašytojams neprieinami; kita vertus, komisija tėra patariamoji institucija, kurios patarimas Respublikos Prezidento nesaisto, tad vargu ar ji galėtų pakankamai autoritetingai įvardyti valstybės vadovo motyvus. Kad ir kaip būtų, EŽTT priėjo prie išvados, kad dėl tokio teisinio reguliavimo (ir jo taikymo praktikos) nuteistiesiems kalėti iki gyvos galvos „neaišku“, kaip jiems reikia keisti savo elgesį ir kokius kriterijus jie turi atitikti, kad galėtų tikėtis bausmės sušvelninimo. Na, dėl tokio atsakomybės už *šių konkrečių* pareiškėjų rehabilitacijos pažangos nedarymą priskyrimo vien valdžiai, motyvuojant, kad jiems esą „neaišku“, ką jie turi daryti, galima ir (švelniai tariant) suabejoti⁸⁰: dauguma šios bylos pareiškėjų kalėdami ne kartą pažeidė kalinimo įstaigų vidaus tvarką, įvykdė ne po vieną neteisėtą veiką (vienas net bandė nužudyti kitą kalinį, o po to kreipėsi į valstybės institucijas prašydamas jo niekada nepaleisti į laisvę, nes jis esą nemokėsias gyventi). Tačiau, kaip jau nekart minėta, „povinterinėje“ eroje Konvencijos 3 straipsnio pažeidimui nustatyti pakanka nacionalinio teisinio reguliavimo „išbrokavimo“, o konkreti pačių pareiškėjų situacija neturi lemiamos reikšmės. Bet net ši išlyga negali pakeisti tos aplinkybės, kad malonės prašymo nepatenkinimo negalima ginčyti teisme nei pagal turinį (įvertinus anksčiau aptartą malonės akto prigimtį – pagrįstai), nei procesiniu aspektu, todėl Strasbūro Teismas Lietuvos teisėje įtvirtintą Respublikos Prezidento malonės institutą įvertino kaip valstybės vadovo gailestingumu grindžiamą prerogatyvą, o ne pakankamai saugikliams aprūpintą bausmės peržiūros procedūrą. Nors tai leido Teismui galutinai atmesti Vyriausybės argumentus dėl esą Lietuvos teisėje esančios (tegu ir labai hipotetinės) galimybės sušvelninti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, toks požiūris kur kas labiau dera su malonės akto prigimtimi, o jos ignoravimo požymių galima išvelgti *Lászlo Magyar* sprendime⁸¹, kuriame Vengrijos institucijos kritikuojamos dėl malonės prašymo netenkinimo motyvų nenurodymo.

Matiošaičio ir kitų sprendime Teismas atkreipė dėmesį į Lietuvos valdžios nuostatą nesiimti jokių reikšmingų permainų aptariamoje srityje tol, kol EŽTT nėra priėmęs sprendimo byloje prieš Lietuvą. Tokia nuostata atvirai išsakyta Teisingumo ministerijos laiške vienam nuteistajam iki gyvos galvos (ne pareiškėjui šioje byloje). Lietuva šioje byloje galėjo pasiekti ir sau palankaus rezultato, jei reaguojant į „povinterinę“ jurisprudenciją būtų buvę atitinkamai pakeisti kai kurie įstatymai. Tačiau valstybė, ignoruodama Teismo sprendimų *ultra vires* poveikį, užėmė aplaidaus ir abejingo neveikimo poziciją. Valinė (=politinė) nuostata intervencijos į galiojančią teisinį reguliavimą imtis tik tada, kai bus patirtas pralaimėjimas Strasbūro Teisme, buvo trumparegiška.

Ką gi, sprendimas Strasbūre priimtas. Dabar kamuolys yra Vyriausybės ir Seimo aikštės pusėje – ir greitai rieda link vartų, kuriuose, atrodo, net nėra (ar bent ilgai nebuvo) vartininko. Minėta, kad 2017 m. pabaigoje Vyriausybei buvo perduota dar aštuoniolika peticijų (EŽTT jų buvo gauta ir daugiau), kuriose pareiškėjai, nuteistieji iki gyvos galvos, skundžiasi iš esmės dėl to paties, dėl ko ir pareiškėjai *Matiošaičio ir kitų* byloje. Pirmoji byla prieš Lietuvą dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos Lietuvai buvo neeilinė (nors gana neišskirtinė panašių EŽTT bylų kontekste), nes aptariamoji problema, daugkart visapusiškai nagrinėta bylose prieš kitas valstybes, pagaliau buvo išnagrinėta Lietuvos teisinio reguliavimo kontekste, o aštuoniolikos analogiškų peticijų perdavimas Vyriausybei rodo tam tikrą šios problematikos (bylų prieš Lietuvą kontekste) rutinizacijos tendenciją. Šio straipsnio autorius negali spekuliuoti, kokia galėtų būti tų bylų baigtis, bet ir akademinuose komentaruose, ir EŽTT vidiniame leksikone žinomos tokios

⁸⁰ Žr. šio straipsnio autoriaus atskirąją nuomonę toje byloje.

⁸¹ 48 išnaša *supra*.

sąvokos, kaip „pasikartojančios bylos“ arba „susiklosčiusi jurisprudencija“. Jurisprudencijos tęstinumas ir nuspėjamumas – neprognuojamo, netikėto, vadinasi, savavališko teisės taikymo priešybė – yra vienas iš teisės viešpatavimo požymių. Nors EŽTT jurisprudencija nuolat evoliucionuoja, ji šiaip jau niekada negrįžta ten, kur buvo iki atitinkamų pokyčių, o jei kuris nors sprendimas gali sudaryti tokio grįžimo išpūdį, tai dažnai yra nulemta netipiškų, nestandartinių bylos (kaip antai *Hutchinson* arba *Harkins* bylų) aplinkybių (arba to, kad kurioje nors ankstesnėje byloje buvo gerokai nukrypta nuo jau susiklosčiusių tam tikros rūšies bylų sprendimo standartų). Tačiau tokių aplinkybių bent kol kas sunku būtų įžvelgti minėtose aštuoniolikos pareiškėjų peticijose prieš Lietuvą. *Sapientia sat.*

De jurisprudentiae ferenda pasakytina ir tai, kad valstybės vengimas spręsti identifikuotas problemas provokuoja vadinamuosius pilotinius sprendimus pagal Konvencijos 46 straipsnį⁸², jei nustatoma, kad valstybėje esama sisteminės (arba struktūrinės) problemos. Kad tokios problemos esama, paprastai nusprendžiama, jei atitinkamais klausimais jau esama galutinių (t. y. įsiteisėjusių) sprendimų ir jei EŽTT yra sulaukęs daug analogiškų prašymų prieš tą valstybę (vadinamųjų pasikartojančių bylų). Kaip minėta, įkalinimo iki gyvos galvos problematikos kontekste prie pilotinio sprendimo buvo priartėta *Lászlo Magyar* byloje⁸³. Joje Strasbūro Teismas konstatavo, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos problema Vengrijoje yra sisteminė ir paragino

⁸² „Pilotinio sprendimo“ sąvoka įtvirtinta ne Konvencijoje, bet Teismo reglamente (61 taisyklė). Valstybinė lietuvių kalbos komisija siūlo nevartoti žodžio „pilotinis“ ir šį terminą keisti žodžiu „bandomasis“: pavyzdžiui, ne „pilotinis projektas“, bet „bandomasis projektas“. Žr. „Toliau svarstoma „Kalbos patarimų“ dalis „Leksikos skoliniai“: pandusas, panelė, pirsingas, pilingas ir kt.“ <<http://www.vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/toliau-svarstoma-kalbos-patarimu-dalis-leksikos-skoliniai-pandusas-panele-pirsingas-pilingas-ir-kt>> (žiūrėta 2018 m. spalio 19 d.). Taigi būtų „bandomasis sprendimas“. Vis dėlto tai, kas galbūt tinka kalbant apie projektus, netinka kalbant apie teismų sprendimus. Nėra jokių „bandomųjų“ teismų sprendimų! Jais nieko nėra „bandoma“ – jais išsprendžiama konkreti byla. Kalbant apie teismų sprendimus, „bandomasis sprendimas“ būtų nepaaiškinamas teisinės logikos požiūriu. Kalbant apie EŽTT sprendimus, pilotiniu sprendimu individuali byla išsprendžiama taip, kad, nustačius Konvencijos pažeidimą ir įpareigojus valstybės atsakovės vyriausybę sumokėti laimėjusiajai šaliai kompensaciją, valstybė dar ir įpareigojama imtis bendrųjų priemonių išryškėjusiai sisteminei problemai spręsti, prižiūrint ET Ministrų Komitetui, kol kitos (gausios) analogiškos bylos laikinai nėra nagrinėjamos. Kai jų nagrinėjimas bus atnaujintas, Teismui reikės, be kita ko, nuspręsti, ar ta valstybė įvykdė savo įsipareigojimus pagal Konvencijos 46 straipsnį. Visa tai vadinti „bandymu“ – nesuspratinimas. Valstybinei lietuvių kalbos komisijai norisi palinkėti, kad reglamentuojant ir rekomenduojant specializuotų terminų vartoseną būtų paisoma ne vien lietuvių kalbos žodžių darybos ir pan. taisyklių (kurių svarbos šios straipsnio autorius nė nemėgina menkinti), bet ir į to, kokią reikšmę atitinkami terminai turi profesiniame diskurse ir kokius padarinius gali sukelti profesiniu atžvilgiu nederamų terminų primetimas vien pagal kalbinius kanonus. Antraip galima priskaldyti tiek malkų, kiek jų buvo priskaldyta, komisijai iš esmės uždraudus vartoti sąvoką „poįstatyminis aktas“ ir vietoj jos persant iš pradžių „įstatymo lydimąjį teisės aktą“, o vėliau – „įstatymo įgyvendinamąjį teisės aktą“ (plačiau žr. Kūris, E. (moksl. red.). *Op. cit.* (59 išnaša *supra*), p. 8 (21 išnaša)). Tiesa, vėliau komisija atsitraukė ir vėl „įteisinio“ teisininkams (ir ne vien jiems) suprantamą ir, atrodo, alternatyvų (bent kol kas) neturintį terminą „poįstatyminis aktas“. Žr. *Ar vartotinas teisės terminas „poįstatyminis teisės aktas“?* <<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/2288-poistatyminis-aktas>> (žiūrėta 2018 m. spalio 19 d.). Taip pat žr. Antanaitis, A. „Tikslūs terminai lietuvių kalbos negriauna“ <<https://www.lzinios.lt/lzinios/Komentarai/tikslus-terminai-lietuviu-kalbos-negriauna/259678>> (žiūrėta 2018 m. spalio 19 d.); iš šios publikacijos matyti, kad (bent) komisijos pirmininkas „poįstatyminio akto“ atvejį suvokia kaip atskirą, vienetinį, nors, šio straipsnio autoriaus įsitikinimu, jis liudija kur kas platesnę problemą.

⁸³ 48 išnaša *supra*.

šią valstybę imtis bendrųjų priemonių jai spręsti, tačiau neperkėlė šio raginimo į sprendimo rezoliucinę dalį. Toje byloje tikriausiai buvo pateisinamas pusinis žingsnis, nes, kaip minėta, vos prieš trejetą metų *Törköly* byloje⁸⁴ Vengrijos teisinis reguliavimas EŽTT buvo aprobuotas kaip derantis su Konvencijos 3 straipsnio reikalavimais, o po to net buvo šiek tiek pagerintas. Lietuvai nebuvo pasiūstas panašus signalas, todėl byloje dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos pilotinio sprendimo tikimybė yra didesnė, juolab kad dėl kalnimo iki gyvos galvos tokių sprendimų Teismas dar nėra priėmęs.

Šiame EŽTT jurisprudencijos raidos etape Lietuvos teisei pakaktų vos kelių įstatymų pataisų. Iškart pasakytina, kad į jų sąrašą neturėtų patekti Respublikos Prezidento malonės teikimą reglamentuojantys teisės aktai – ne vien dėl anksčiau (*Murray*⁸⁵ ir *Lászlo Magyar* bylų kontekste) aptartų priežasčių, susijusių su malonės, kaip dovanojimo akto, prigimtimi, bet ir dėl to, jog kad ir kaip tas reguliavimas būtų „tobulinamas“, EŽTK 3 straipsnio požiūriu jis vis tiek neatstotų *Vinter* kriterijus atitinkančios laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūros, kai vertinama, ar dar tebesama legitimų penologinių pagrindų nuteistąjį ir toliau laikyti įkalintą. Jei taip pataisyti įstatymai numatytų tokios peržiūros galimybę, malonės teikimo reglamentavimas (pvz., kriterijų, kuriuos turi atitikti prašantysis, apibrėžimas) galėtų būti net mažiau formalizuotas nei šiuo metu, nes aukštas formalizavimo laipsnis malonės teikimą supanašina su teisinės pareigos vykdymu, o malonės institutas vis labiau tolsta nuo savo, kaip dovanojimo (gailestingumo) akto, prigimties. O jei dar būtų pakeista praktika ir Respublikos Prezidentas, nesuteikdamas malonės kalinčiajam iki gyvos galvos (o gal ir asmenims, nuteistiems kitomis bausmėmis), leistų atitinkamus dekretus, itin formalizuotas malonės teikimo reglamentavimas (turimi galvoje ne grynai procedūriniai, bet materialūs malonės suteikimo arba nesuteikimo motyvavimo aspektai) duotų pagrindo Konstituciniame Teisme ginčyti, ar tie dekretai atitinka įstatymus, kartu ir Konstituciją. Dekreto, kuriuo asmeniui nesuteikiama malonė, hipotetinis pripažinimas prieštaraujančiu Konstitucijai pagal turinį būtų anomalija – ji iškreiptų pačią malonės, kaip dovanojimo akto, esmę (to negalima būtų pasakyti apie tokio dekreto pripažinimą prieštaraujančiu Konstitucijai pagal formą, reguliavimo apimtį arba išleidimo tvarką).

Įstatymai, kuriuos reikėtų taisyti įgyvendinant *Matiošaičio ir kitų* bylos sprendimą, – tai Baudžiamasis, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksai. Turėtų būti įtvirtinta, kad baigiantis tam tikram laikotarpiui (pvz., 25 metams nuo įkalinimo, bet ne vėliau) paskirtoji laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė kalinčiojo prašymu peržiūrima teismine tvarka ir, jei yra išnykę legitimūs penologiniai tolesnio kalnimo pagrindai (kurie turėtų būti aiškiai įvardyti), jis paleidžiamas į laisvę lygtinai ar net besąlygiškai; jei tų pagrindų vis dar esama, po tam tikro laikotarpio (kelerių metų) galima kita peržiūra; naujos peržiūros turėtų būti įmanomos nustatytais intervalais. Paleistųjų į laisvę veikiausiai būtų nedaug (nes daugelis prašančiųjų neatitiktų ankstyvojo paleidimo į laisvę kriterijų, kaip jų neatitiko pareiškėjai *Matiošaičio ir kitų* byloje). Novelę įgyvendinimo kaštai būtų gana maži – tiek, kiek kainuotų kelių, daugiausia keliolikos bylų išnagrinėjimas teismuose per metus, taip pat (jei esamų instrumentų nepakaktų) specialios patikros mechanizmo palaikymas. Vargu ar galima būtų teigti (bent *a priori*), kad tokios įstatymų pataisos duotų kokių nors neigiamų padarinių.

O siūlomų *Vinter* kriterijus atitinkančių legislatyvinų instrumentų, užtikrinančių kalintiesiems iki gyvos galvos „teisę į viltį“, nauda būtų keleriopa. Čia jie nurodomi, einant nuo „labiau pragmatinių“ prie „labiau moralinių“ (jų „nereitinguojant“): (i) būtų sutaupyta lėšų, dabar

⁸⁴ 21 išnaša *supra*.

⁸⁵ 52 išnaša *supra*.

išleidžiamų Vyriausybei bylinėjantis Strasbūro Teisme; (ii) sumažėtų rizika ateityje Lietuvai EŽTT pralaimėti bylas, analogiškas *Matiošaičio ir kitų* bylai; (iii) bausmių sistema taptų humaniškesnė; (iv) galbūt vienas kitas nuteistasis iki gyvos galvos iš tikrųjų gautų svarų motyvą pasikeisti taip, kad būtų patikėta, jog jis gali grįžti į visuomenę. Sauliai itin retai virsta Pauliais, bet kas to nesveikintų, jei tai įvyktų?

Viena kliūtis Lietuvos teisės nuostatų suderinimo su *Vinter* doktrinos (dabar jau ir *Matiošaičio* doktrinos) reikalavimais kelyje yra politinės valios stoka, gana ilgai – net paralyžius. Kita kliūtis – siūlomoms noveloms, kaip manoma, nepalanki visuomenės nuomonė⁸⁶, kuri, beje, dar ir pakurstoma. Antai vos paskelbus (2017 m. rudenį), kad Vyriausybė rengia ir teiks Seimui atitinkamų įstatymų pataisų projektus, nė nepaviešinus šių projektų⁸⁷, kai kurios rėksmingos žiniasklaidos priemonės ėmė skelbti, esą norima „paleisti į laisvę galvažudžius“, „užtvindyti jais gatves“ ir pan. Tad neatmestina, kad ir vėl gali pritrūkti politinio ryžto padaryti tai, kas privalu, juolab kad formuojant neigiamą visuomenės nuomonę prisideda ir kai kurie „teisės profesoriai“⁸⁸. Kita vertus, pasirodo ir argumentuotų plačiau visuomenei skirtų publikacijų, kuriose aiškinamas rengiamų įstatymų pataisų būtinumas ir (ypač atsižvelgiant į prognozuojamą *Matiošaičio ir kitų* bylai analogiškų bylų baigtį EŽTT) neišvengiamumas⁸⁹.

⁸⁶ Tikriausiai ji šiek tiek kinta palankumo linkme. Bet žr., pvz., savaip informatyvią publikaciją, pasirodžiusią netrukus po sprendimo *Matiošaičio ir kitų* byloje paskelbimo: „Ar nuteistieji iki gyvos galvos iš kalėjimų turėtų būti išleisti anksčiau?“ <<http://www.santarve.lt/nuomones/ar-nuteistieji-iki-gyvos-galvos-is-kalejimu-turetu-buti-isleisti-anksčiau>>.

⁸⁷ Jau parengus šį straipsnį spaudai, 2018 m. rugsėjį, atitinkami Baudžiamojo, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksų pataisų projektai buvo pateikti Seimui. Jų svarstymas numatytas 2018 m. gruodį.

⁸⁸ Žr., pvz., vieną iš tokių publikacijų, kurioje iracionalios baimės kurstymas yra pridengtas namudinio teoretizavimo dangalu (labai prastai sukirptu, kreivai pasiūtu ir kiaurai skylėtu): Nagelė, D. „Strasbūras išleidžia žudikus“ <<http://www.ve.lt/naujienos/kriminalai/strasburas-isleidzia-zudikus-1578864>>; tas pats straipsnis paskelbtas ir <http://alkas.lt/2017/09/09/strasburas-isleidzia-zudikus>. Joje prof. A. Vaišvila dėsto: „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo perkėlimas į mūsų Baudžiamąjį kodeksą būtų ne kas kita, kaip bausmės iki gyvos galvos atsisakymas. Juk jei po kurio laiko bus galima kreiptis į teismą dėl griežčiausios bausmės pakeitimo į terminuotą, tai tada iš kodekso sankcijų sąrašo tokia sankcija, kaip laisvės atėmimas iki gyvos galvos, turės būti išbraukta. Tai būtų bausmės autoriteto paneigimas ir būtų sukurtas prieštaravimas: visuomenė informuojama, kad žmogus nuteisiamas iki gyvos galvos, o pasirodo, kad jis po 20 metų išeis į laisvę. Tai būtų visuomenės apgaudinėjimo forma: viena žadama, kita daroma. Nes panaikinus mirties bausmę ir dar panaikinus bausmę iki gyvos galvos, žmogaus gyvybė būtų dar kartą nuvertinama, už jos atėmimą nebūtų galima taikyti griežčiausių sankcijų. Dvilypumas. Čia ne teisė, o politika, iškreipianti teisės esmę.“ Jis pasisako ir prieš malonę taikymą nuteistiesiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme: „[J]ei amnestiją arba malonę sistemingai naudosome, gausime tą patį rezultatą, kurį gausime ir po Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo įteisinimo. Amnestija ir malonė privalo būti išimtiniai dalykai, nes priešingu atveju nubaudimas netektų prasmės ir būtų savęs apgaudinėjimas.“ Šio asmens manymu, „teisės į viltį“ apskritai nėra, nes žiauriausi nusikaltėliai niekada nepasitaiso: „Iki gyvos galvos baudžiami tik itin žiaurūs žmogžudžiai, tad ar verta kalbėti apie pasitaisymą? Jei yra nors koks teisingumas, tokiais atvejais pasitaisymas neturi prasmės. Jei žmogžudys ir pasitaisys, kas sugrąžins jo nužudytos aukos gyvybę? ... [V]isi tie argumentai apie pasitaisymą yra niekiniai, savavališki, netoleruoti.“ Teisininkui čia sunku ką nors pakomentuoti. Bet ir ne teisininkui aišku, kad sunkiai taisosi ne vien nusikaltėliai – visiškai nesitaiso kai kurie „profesorai“ ir nėra nė menkiausios vilties, kad pasitaisys.

⁸⁹ Žr., pvz., Bartasevičius, V. „Teisininkas: bausmė nėra kerštas“ <<https://lietuvisdiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/05/30/news/teisininkas-bausme-nera-kerstas-1482383>>; Čepulionytė, E. „120 nuteistųjų iki gyvos galvos išvys laisvę?“

Akademiniu žvilgsniu „teisės į viltį“ į(si)tvirtinimas EŽTT jurisprudencijoje nebuvo nei sklandus, nei neprieštaringas. Kai kurie iš probleminių aspektų aptarti šiame straipsnyje, kaip antai: EŽTT perėmimas bylų sprendimo metodologijos, darančios jį panašų į abstrakčią teisėtumo kontrolę vykdančių, įstatymų kokybės vertinimu apsiribojančių ir į pareiškėjų individualias situacijas mažai besigilinančių supranacionalinį konstitucinį teismą; visos atsakomybės už tai, kad nuteistasis nedarė rehabilitacijos pažangos, priskyrimas vien valdžiai ir visuomenei ir (naivokas) manymas, kad jei nėra nustatyta „aiškių“ (matyt, visais atžvilgiais nepriekaištingų) kriterijų, kuriuos turėtų atitikti bausmės sušvelninimo tikėtis galintis nuteistasis, valdžios ir visuomenės tikėjimas(is), kad nuteistasis ir pats sieks persiauklėti, tebus „kaprizas“ ir „užgaida“; tai, kad valstybės pripažįstamos pažeidusiomis Konvencijos 3 straipsnį dar tada, kai pats EŽTT išpažino „ikivinterinę“ šio straipsnio interpretaciją. Kaip problemiškas galėtų būti vertintinamas ir šiame straipsnyje neplėtotas nuteistųjų „teisės į viltį“ gretinimas su šių asmenų įvykdytų nusikaltimų aukų bei jų artimųjų „teise į viltį“ – „teise“, kurios dažnai jau neįmanoma niekaip užtikrinti, nes įvykdę šiuos nusikaltimus tiems žmonėms paliko tik kančią ir jokios vilties. Tačiau taikytinos teisės požiūriu tai nieko nekeičia. „Povinterinėje“ Strasbūro Teismo jurisprudencijoje „teisė į viltį“ yra *fait accompli*, kurio nebus atsisakyta⁹⁰. Nacionalinis teisinis reguliavimas negali šio *fait accompli* nepaisyti.

IŠVADOS

1. EŽTT jurisprudencijoje, skirtoje įvertinti, ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitinka EŽTK 3 straipsnį, 2013 m. buvo padarytas radikalus posūkis. Nuo sprendimo priėmimo *Vinter ir kitų* byloje pripažįstama, kad valstybė pažeidžia minėtą straipsnį, jei nuteistajam iki gyvos galvos nėra veiksmingai – *de jure* ir *de facto* – užtikrinama galimybė tikėtis, kad jam paskirta bausmė bus peržiūreta ir jis galės būti paleistas į laisvę. Ši peržiūros galimybė savaime negarantuoja kalinčiojo paleidimo – tam būtina, kad būtų išnykę legitimūs penologiniai pagrindai tą asmenį ir toliau laikyti izoliuotą nuo visuomenės. Strasbūro Teismo jurisprudencijoje ši teisė tikėtis bausmės peržiūros vadinama „teise į viltį“. Kalinčiojo „teisė į viltį“ grindžiama visuomenės viltimi (moralinės prigimties nuostata), kad net labiausiai užkietėję nusikaltėliai yra išlaikę „fundamentalų žmogiškumą“ ir jei iš pagrindų pasitaisyti, galėtų grįžti į visuomenę kaip neatstumtini jos nariai. Kita vertus,

<<http://www.savaite.lt/panorama/lietuva/1783-120-nuteistuju-iki-gyvos-galvos-ismys-laisve.html>>; „Lietuvoje iki gyvos galvos kali daugiau kaip 100 žmonių, kriminologai siūlo svarstyti lygtinį paleidimą“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-iki-gyvos-galvos-kali-daugiau-kaip-100-zmoniu-kriminologai-siulo-svarstyti-lygtini-paleidima.d?id=66765220>>; Midverytė, M. „Jonas Stašinskas. Būtina suteikti viltį kalintiesiems iki gyvos galvos“ <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-02-21-jonas-stasinskas-butina-suteikti-vilti-kalintiesiems-iki-gyvos-galvos/95941>>; „Nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos teisės: ką Lietuvai reikėtų daryti kitaip?“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/law/nuteistuju-laisves-atemimu-iki-gyvos-galvos-teises-ka-lietuvai-reiketu-daryti-kitaip.d?id=74834112>>.

⁹⁰ Šiuo metu, neskaitant Lietuvos, dar dviejų valstybių vyriausybės yra perduotos trys peticijos, kurių išnagrinėjimas parodys, ar šis tvirtinimas nėra pernelyg kategoriškas. Žr. *Tekin prieš Turkiją* (nr. 40192/10), *Baysal prieš Turkiją* (nr. 8051/12), *Viola prieš Italiją* (nr. 77633/16). Vis dėlto net jei tose bylose ne prieš Lietuvą Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo nebūtų nustatyta, tai nepakeistų Lietuvos teisinės situacijos.

tikimybė, kad minėti penologiniai pagrindai būtų dažnai vertinami kaip išnykę, nėra didelė.

2. Povinterinės eros bylose dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos EŽTT sutelkia dėmesį pirmiausia į taikomos teisės kokybę, o ne konkrečių pareiškėjų situaciją. Todėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimai nustatomi ir tokiose bylose, kuriose valstybių teisinis reguliavimas buvo grindžiamas ankstesne Teismo jurisprudencija ar net ankstesnėse bylose prieš tą pačią valstybę buvo aprobuotas paties Teismo (net jei toks nustatymas gali kelti abejonių dėl to, kada, kieno ir kaip konkrečiai buvo padaryti atitinkami pažeidimai). Nėra prielaidų manyti, kad iš esmės būtų linkstama atsisakyti šios kvazikonstitucionalistinės, faktams antraeilį vaidmenį teikiančios metodologijos.
3. Lietuvos teisėje kalintiesiems iki gyvos galvos šiuo metu negarantuojama išėjimo į laisvę galimybė. Vienintelis bent kiek galimas pritaikyti mechanizmas yra Respublikos Prezidento malonė, bet 2017 m. *Matiošaičio ir kitų* sprendime EŽTT šį institutą įvertino kaip valstybės vadovo gailestingumu grindžiamą prerogatyvą, o ne pakankamai saugikliams aprūpintą bausmės peržiūros procedūrą. Nepadarius intervencijos į galiojančius įstatymus, tikėtina, kad naujų analogiškų bylų prieš Lietuvą baigtis Strasbūro Teisme bus tokia pati kaip ir *Matiošaičio ir kitų* bylos, o Lietuva, vengdama tokios intervencijos, rizikuoja, kad gali kilti klausimas dėl sisteminės problemos, kuriai spręsti reiktų taikyti pilotinio sprendimo procedūrą, buvimo.
4. Darant reikalingas pataisas Baudžiamajame, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksuose, turėtų būti įtvirtinta, kad, baigiantis tam tikram laikotarpiui (pvz., 25 metams nuo įkalinimo, bet ne vėliau), paskirtoji laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė kalinio prašymu peržiūrima teismine tvarka ir, jei yra išnykę legitimūs penologiniai tolesnio kalinimo pagrindai (kurie turėtų būti aiškiai įvardyti), jis paleidžiamas į laisvę lygtinai ar net besąlygiškai (nors to EŽTT jurisprudencija nereikalauja); jei tų pagrindų vis dar esama, po tam tikro laikotarpio (kelerių metų) galima kita peržiūra; naujos peržiūros turėtų būti įmanomos nustatytais intervalais. Tokios pataisos, matyt, neduotų neigiamų padarinių, jų įgyvendinimo kaštai būtų maži, o nauda neabejotina – tiek taktinė (nes sumažėtų sprendimų, analogiškų priimtam *Matiošaičio ir kitų* byloje, rizika), tiek esminė – bausmių sistema taptų humaniškesnė, neatmetant galimybės, kad bent kai kuriems nuteistiesiems būtų suteiktas svarus motyvas stengtis, kad galėtų grįžti į visuomenę.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Europos Žmogaus Teisių Komisijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos

1. *Al Nashiri prieš Lenkiją* (nr. 28761/11, 2014 m. liepos 24 d.).
2. *Azinas prieš Kiprą* ([DK], nr. 56679/00, 2004 m. balandžio 28 d.).
3. *Babar Ahmad ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 ir 67354/09, 2012 m. balandžio 10 d.).

4. *Baysal prieš Turkiją* (nr. 8051/12) (Turkijos Vyriausybei perduota peticija).
5. *Bamber prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 13183/87, Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimas, 1998 m. gruodžio 14 d.).
6. *Blečić prieš Kroatiją* ([DK], nr. 59532/00, 2006 m. kovo 8 d.).
7. *Blokhin prieš Rusiją* ([DK], nr. 47152/06, 2016 m. kovo 23 d.).
8. *Bodein prieš Prancūziją* (nr. 40014/10, 2014 m. lapkričio 13 d.).
9. *Chahal prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 22414/93, 1996 m. lapkričio 15 d.).
10. *Cumpănă ir Mazăre prieš Rumuniją* ([DK], nr. 33348, 2004 m. gruodžio 17 d.).
11. *Čačko prieš Slovakiją* (nr. 49905/08, 2014 m. liepos 22 d.).
12. *Čalovskis prieš Latviją* (nr. 22205/13, 2014 m. liepos 24 d.).
13. *D. H. ir kiti prieš Čekiją* ([DK], nr. 57325/00, 2007 m. lapkričio 13 d.).
14. *Dardanskis prieš Lietuvą* (nr. 74452/13) ir 17 kitų peticijų (perduotos Lietuvos Vyriausybei).
15. *Einhorn prieš Prancūziją* (nr. 71555/01, sprendimas dėl priimtino, 2001 m. spalio 16 d.).
16. *Findikoglu prieš Vokietiją* (nr. 20672/15, sprendimas dėl priimtino, 2016 m. liepos 7 d.).
17. *Garagin prieš Italiją* (nr. 33290/07, sprendimas dėl priimtino, 2009 m. balandžio 29 d.).
18. *Harakchiev ir Tolumov prieš Bulgariją* (nr. 61199/12, 2014 m. liepos 8 d.).
19. *Harkins prieš Jungtinę Karalystę* ([DK], nr. 71537/14, sprendimas dėl priimtino, 2017 m. sausio 17 d.).
20. *Harkins ir Edwards prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 9146/07 ir 32650/07, 2012 m. sausio 17 d.).
21. *Hutchinson prieš Jungtinę Karalystę* ([DK], nr. 57592/08, 2017 m. sausio 17 d.).
22. *Iorgov prieš Bulgariją* (nr. 2) (nr. 36295/02, 2010 m. rugsėjo 2 d.).
23. *K. ir T. prieš Suomiją* [DK], nr. 25702/94; 2001 m. liepos 12 d.).
24. *Kařkaris prieš Kiprą* [DK], nr. 21906/04, 2008 m. vasario 12 d.).
25. *Khoroshenko prieš Rusiją* ([DK], nr. 41418/04, 2015 m. birželio 30 d.).
26. *Kotälla prieš Nyderlandus* (nr. 7994/77, Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimas, 1978 m. gegužės 6 d.).
27. *Lászlo Magyar prieš Vengriją* (nr. 73593/10, 2014 m. gegužės 14 d.).
28. *Leyla Şahin prieš Turkiją* ([DK], nr. 44774/98, 2005 m. lapkričio 10 d.).
29. *Léger prieš Prancūziją* ([DK], nr. 19324/02, 2009 m. kovo 30 d.).
30. *López Elorza prieš Ispaniją* (nr. 30614/15, 2017 m. gruodžio 12 d.).
31. *Lupeni graikų katalikų parapija ir kiti prieš Rumuniją* ([DK], nr. 76943/11, 2016 m. lapkričio 29 d.).
32. *Matišoaitis ir kiti prieš Lietuvą* (nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13, 2017 m. gegužės 17 d.).
33. *Meixner prieš Vokietiją* (nr. 26958/04, sprendimas dėl priimtino, 2009 m. lapkričio 3 d.).
34. *Murray prieš Nyderlandus* ([DK], nr. 10511/10, 2016 m. balandžio 26 d.).
35. *Nivette prieš Prancūziją* (nr. 44190/98, sprendimas dėl priimtino, 2001 m. liepos 3 d.).
36. *Öcalan prieš Turkiją* (nr. 2) (nr. 24069/03, 197/04, 6201/06 ir 10464/07, 2014 m. kovo 18 d.).

37. *Odièvre prieš Prancūziją* ([DK], nr. 42326/98, 2003 m. vasario 13 d.).
38. *Pentikäinen prieš Suomiją* ([DK], nr. 11882/10, 2015 m. spalio 20 d.).
39. *Perna prieš Italiją* ([GC], nr. 48898/99, 2003 m. gegužės 6 d.).
40. *Radomilja ir kiti prieš Kroatiją* ([DK], 2018 m. kovo 20 d.).
41. *Saadi prieš Italiją* (nr. 37201/06, 2008 m. vasario 28 d.).
42. *Savickas ir kiti prieš Lietuvą* (nr. 66365/09, 12845/10, 28367/11, 29809/10, 29813/10 ir 30623/10, sprendimas dėl priimtino, 2013 m. spalio 15 d.).
43. *Sawoniuk prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 63716/00, sprendimas dėl priimtino, 2001 m. gegužės 29 d.).
44. *Soering prieš Jungtinę Karalystę* ([Pl.], no. 14038/88, 1989 m. liepos 7 d.).
45. *Stanford prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 73299/01, sprendimas dėl priimtino, 2002 m. gruodžio 12 d.).
46. *Streicher prieš Vokietiją* (nr. 40384/04, sprendimas dėl priimtino, 2009 m. vasario 10 d.).
47. *T. P. ir A. T. prieš Vengriją* (nr. 37871/14 ir 73986/14, 2016 m. spalio 4 d.).
48. *Tekin prieš Turkiją* (nr. 40192/10) (Turkijos Vyriausybei perduota peticija).
49. *Törköly prieš Vengriją* (nr. 4413/06, sprendimas dėl priimtino, 2011 m. balandžio 5 d.).
50. *Trabelsi prieš Belgiją* (nr. 140/10, 2014 m. rugsėjo 4 d.).
51. *Ümmühan Kaplan prieš Turkiją* (nr. 24240/07, 2012 m. kovo 20 d.).
52. *Üner prieš Nyderlandus* ([DK], nr. 46410/99, 2006 m. spalio 18 d.).
53. *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, 2012 m. sausio 17 d.).
54. *Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* ([DK], nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, 2013 m. liepos 9 d.).
55. *Viola prieš Italiją* (nr. 77633/16) (Italijos Vyriausybei perduota peticija).

Jungtinės Karalystės teismų bylos

56. *Bieber (aka Coleman) prieš Karalienę* [2008] EWCA Crim 1601.
57. *David Oakes ir kiti prieš Karalienę* [2012] EWCA Crim 2435.
58. *Ian McLoughlin ir Lee William Newell prieš Karalienę* [2014] EWCA Crim 188.

Akademines publikacijos, profesiniai komentarai

57. Dessecker, A. “Constitutional Limits on Life Imprisonment and Post-Sentence Preventive Detention in Germany”. In: Van Zyl Smit, D., Appleton, C. (eds). *Life Imprisonment and Human Rights*. Oxford & Portland, Oregon: Hart Publishing, 2016.
58. Dzehtsiarou, K. “Is there Hope for the Right to Hope?” <<https://verfassungsblog.de/is-there-hope-for-the-right-to-hope>>.
59. Graham, L. “Life Sentences in Matiošaitis v Lithuania: A Spotlight on Judge Kūris” <<https://lewisgrahamlaw.wordpress.com/2017/05/23/life-sentences-in-matiosaitis-v-lithuania-a-spotlight-on-judge-kuris>>.
60. Kūris, E. (moksl. red.). Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės. Šiauliai: Titnagas,

2015.

61. Kūris, E. “On the Rule of Law and the Quality of the Law: Reflections of the Constitutional-Turned-International Judge”, *Teoría y Realidad Constitucional*. 2018, nūm. 42.
62. Nikartas, S. Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013.
63. Nikartas, S., Čepas, A. „Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Lietuvoje (I): refleksija žmogaus teisių standartų kontekste“, *Teisės problemos*, 2014, nr. 2.
64. Pettigrew, M. “Politics, Power and Parole in Strasbourg: Dissociative Judgment and Differential Treatment at the European Court of Human Rights”, *International Comparative Jurisprudence*, 2018, vol. 4, issue 1.
65. Sampford, C. *Retrospectivity and the Rule of Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
66. Van Zyl Smit, D., Appleton, C., and Benford, G. “Introduction”. In: Van Zyl Smit, D., Appleton, D. (eds). *Life Imprisonment and Human Rights*. Oxford & Portland, Oregon: Hart Publishing, 2016.

Kiti šaltiniai

65. Antanaitis, A. „Tikslūs terminai lietuvių kalbos negriauna“ <<https://www.lzinios.lt/lzinios/Komentarai/tikslus-terminai-lietuviu-kalbos-negriauna/259678>>.
66. „Ar nuteistieji iki gyvos galvos iš kalėjimų turėtų būti išleisti anksčiau?“ <<http://www.santarve.lt/nuomones/ar-nuteistieji-iki-gyvos-galvos-is-kalejimu-turetu-buti-isleisti-anksciau>>.
67. „Ar vartotinas teisės terminas „poįstatyminis teisės aktas?“ <<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/2288-poistatyminis-aktas>>.
68. Aginskaitė, S. „Ar bausmė iki gyvos galvos turi prasmę?“ <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-04-01-ar-bausme-iki-gyvos-galvos-turi-prasme/79745>>.
69. Bartasevičius, V. „Teisininkas: bausmė nėra kerštas“ <<https://lietuvsodiena.lrytas.lt/aktualijos/2017/05/30/news/teisininkas-bausme-nera-kerstas-1482383>>.
70. Čepulionytė, E. „120 nuteistųjų iki gyvos galvos išvys laisvę?“ <<http://www.savaite.lt/panorama/lietuva/1783-120-nuteistuju-iki-gyvos-galvos-ismys-laisve.html>>.
71. „Lietuvoje iki gyvos galvos kali daugiau kaip 100 žmonių, kriminologai siūlo svarstyti lygtinį paleidimą“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvoje-iki-gyvos-galvos-kali-daugiau-kaip-100-zmoniu-kriminologai-siulo-svarstyti-lygtini-paleidima.d?id=66765220>>.
72. Midverytė, M. „Jonas Stašinskas. Būtina suteikti viltį kalintiesiems iki gyvos galvos“ <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-02-21-jonas-stasinskas-butina-suteikti-vilti-kalintiesiems-iki-gyvos-galvos/95941>>.
73. Nagelė, D. „Strasbūras išleidžia žudikus“

- <<http://www.ve.lt/naujienos/kriminalai/strasburas-isleidzia-zudikus-1578864>>.
74. Nagelė, D. „Strasbūras išleidžia žudikus“ <<http://alkas.lt/2017/09/09/strasburas-isleidzia-zudikus>>.
75. „Nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos teisės: ką Lietuvai reikėtų daryti kitaip?“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/law/nuteistuju-laisves-atemimu-iki-gyvos-galvos-teises-ka-lietuvai-reiketu-daryti-kitaip.d?id=74834112>>.
76. Sinkevičius, D. „Išskirtinis Egidijaus Kūrio interviu: apie laisvės kainą, daugybę pilietybę, politikų klaidas, skandalus ir draudimus“ (2018 m. vasario 18 d.) <<https://www.delfi.lt/news/daily/law/isskirtinis-egidijaus-kurio-interviu-apie-laisves-kaina-daugybne-pilietybe-politiku-klaidas-skandalus-ir-draudimus.d?id=77170137>>.
77. „Toliau svarstoma „Kalbos patarimų“ dalis „Leksikos skoliniai“: pandusas, panelė, pirsingas, pilingas ir kt.“ <<http://www.vlkk.lt/naujienos/pakomisiu-naujienos/toliau-svarstoma-kalbos-patarimu-dalis-leksikos-skoliniai-pandusas-panele-pirsingas-pilingas-ir-kt>>.

SUMMARY

“THE RIGHT TO HOPE”: THE (R)EVOLUTION OF THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Egidijus Kūris⁹¹

The article deals with the case-law of the European Court of Human Rights (ECHR) on life imprisonment. In the landmark case Vinter and Others v. the United Kingdom (2013), the Court’s case-law underwent a radical turn. The article deals with both pre-Vinter and post-Vinter developments and exposes the revolutionary nature of the change, as well as what may be seen as some inconsistencies in the Court’s post-Vinter case-law. Still, despite some zigzags, in the post-Vinter era violation of Article 3 of the European Convention on Human Rights is usually found in cases, where the persons sentenced for life are not effectively entitled, both de jure and de facto, to the prospect of review of their sentences with the eventual possibility of their commutation or other forms of early release. This prospect is subject to conditions; the corresponding legislative instruments must be in place, but they do not guarantee per se the said commutation. However, the denial of that commutation and the continued isolation of such persons from society must be based on legitimate penological grounds, as expounded in the case-law of the ECHR. In that case-law, the life prisoners’ right to have their sentences reviewed is called the “right to hope”. It is grounded in the society’s hope (not necessarily realistic) that even those who commit the most abhorrent and egregious acts nevertheless retain their “essential

⁹¹ Prof. dr. (HP), Senior research scholar, Law Faculty, Vilnius University; Judge of the European Court of Human Rights.

humanity” and carry within themselves the capacity to change; therefore to deny them the experience of hope would be to deny a “fundamental aspect of their humanity”; and to do that would be degrading. On the other hand, the probability that the penological grounds for continued isolation of such convicts would be deemed, by the reviewing courts, as no more present, is not high. The Court’s post-Vinter case-law focuses not on the factual or legal situation of actual applicants in concrete cases, but, first and foremost, on the quality of the law. Consequently, violations of Article 3 are being found also in such cases, where the applicable domestic law is still based on the much more lenient (to the States) pre-Vinter case-law. As things stand today, there are no indications that the Court would be prepared going to abandon this quasi-constitutionalist methodology (even if its use legitimately poses complicated analytical questions as to when and how, and by whom the respective violations had been committed). This new principled stance of the ECHR makes the outcome of the pending similar cases rather predictable – and unfavourable to those States, which have not (yet) introduced legislative instruments allowing for the judicial review of life prison sentences with the prospect of their commutation. Therefore, it is not surprising that in response to the said transformation of the Court’s case-law, a number of States have introduced, in their legislation, the possibility of judicial review of life sentences upon expiration of no less than twenty-five years (the term which the Court sees as an acceptable standard). Lithuania has not done so yet (for reasons which are hardly explainable); in this country, life prisoners’ early release is possible only by way of presidential pardon or on compassionate grounds – both options, whatever their merits, fall short of the post-Vinter requirements. In 2017, this resulted in ECHR finding, in respect of six applicants, of a violation of Article 3 in *Matiošaitis and Others v. Lithuania*. The Article argues the necessity and desirability of the relevant legislative changes, as well as their inevitability, in particular in view of numerous new complaints pending before the Court against Lithuania.

KEY WORDS

Human rights, European Convention on Human rights, life imprisonment, right to hope, commutation of prison sentence.